

NATIONELLA CENTRET FÖR
UTBILDNINGSAUTVÄRDERING

MODERSMÅLETS LILLA LONGITUDINELLA UTVÄRDERING

Från slutet av grundskolan
till studentprovet 2014–2017

Jan Hellgren | Jukka Marjanen | Jessica Karlsson

SAMMANFATTNINGAR 22:2020

MODERSMÅLETS LILLA LONGITUDINELLA UTVÄRDERING

Från slutet av grundskolan
till studentprovet 2014–2017

Jan Hellgren
Jukka Marjanen
Jessica Karlsson

Nationella centret för utbildningsutvärdering
Sammanfattningar 22:2020

UTGIVARE Nationella centret för utbildningsutvärdering

OMSLAG OCH TYPOGRAFI Juha Juvonen (orig.) & Ahoy, Jussi Aho (edit),
Mari Liimatainen (bearbetn.)

FOTOGRAFIER Tuomas Sarparanta, Hanna Tarkiainen (ur serien Kuvitelmia)

OMBRYTNING PunaMusta Oy

ISBN 978-952-206-637-4 hft.

ISBN 978-952-206-638-1 pdf

ISSN 2669-817X (tryckt)

ISSN 2669-8811 (online)

www.karvi.fi/sv

TRYCKERI PunaMusta Oy, Helsingfors

© Nationella centret för utbildningsutvärdering

Innehåll

1	Inledning	5
2	Frågor och bakgrund	9
3	Utgångsläget: Slutet av åk 9	15
3.1	Den stora könsskillnaden i läroämnet.....	16
3.2	Gymnasiestuderandena i förhållandena till yrkesstuderandena	17
3.3	Förklarande samband i slutet av åk 9	21
4	Resultatutvecklingen: Förändringar från åk 9 till modersmålsprovet	25
4.1	De allmänna mönstren.....	26
4.2	Resultatutvecklingen för flickor och pojkar	29
4.3	Könsskillnaden: Blir den mindre efter åk 9?	33
4.4	Resultatet i skrivuppgifterna.....	36
5	Bakgrundsvariablerna: Kan resultaten förklaras?	41
5.1	Vårdnadshavarnas utbildningsnivå	42
5.2	Användningen av svenska på fritiden	45
5.3	Läsintresset.....	47
6	Skillnader mellan gymnasierna	51
7	Resultaten i modersmålsprovet 2017	57
8	Sammanfattning och rekommendationer	63
	Källor	71

Inledning

1

Ett av målen för den grundläggande utbildningen är att utrusta eleverna med mångsidiga färdigheter för fortsatta studier, arbetsliv och delaktighet i samhället. Förmågan att läsa och skriva, att kunna tolka och förstå texter och att själv kunna producera texter utgör en central medborgarfärdighet som öppnar möjligheter.

Den tyngd som läs- och skrivfärdigheterna har i olika sammanhang märks inte minst vid olika slags inträdesprov och tillfällen där man ska påvisa sitt kunnande: proven baserar sig ofta på det skrivna ordet och framgång i proven kräver läs- och skrivfärdigheter (Pentikäinen m.fl. 2017). Läs- och skrivfärdigheterna är också en förutsättning för att de demokratiska principerna ska fungera i ett samhälle (Kulju m.fl. 2017). För den elev- och studerandegrupp som står i fokus i denna utvärdering, aktualiseras det här särskilt i proven i studentexamen som från och med våren 2020 fått en större tyngd i högskole- och universitetsantagningen, och där framgång förutsätter mångsidiga läs- och skrivfärdigheter.

När det gäller slutet av grundskolan eller den grundläggande utbildningen har olika internationella undersökningar och nationella utvärderingar visat att eleverna har mycket ojämna läs- och skrivfärdigheter. Utvärderingarna av läroresultat som Nationella centret för utbildningsutvärdering (tidigare Utbildningsstyrelsen) genomfört har visat att det är stora skillnader i läs- och skrivfärdigheterna mellan flickor och pojkar, och till exempel elever som fortsätter till gymnasie- och yrkesutbildning efter årskurs 9 (t.ex. Hellgren & Marjanen 2020; Kauppinen & Marjanen 2020, Silverström & Rautopuro 2015; Harjunen & Rautopuro 2015). Bakom resultaten har man kunnat ringa in en del återkommande samband som till exempel föräldrarnas utbildningsnivå, elevernas intresse för läsning, deras inställning till studierna och vissa regionala aspekter (Hellgren & Marjanen 2020; Kauppinen & Marjanen 2020; Silverström & Rautopuro 2015; Harjunen & Rautopuro 2015).

Syftet med denna lilla longitudinella utvärdering är att bidra med kunskapsunderlag för det som sker med elevernas läs- och skrivfärdigheter från slutet av den grundläggande utbildningen till studentexamen, det vill säga slutet av gymnasieutbildningen. Vad som händer med de ungas läs- och skrivfärdigheter efter årskurs 9 inom yrkes- och gymnasieutbildningen eller på det som allmänt kallas andra stadiet har inte undersökts i tillnärmelsevis lika hög grad som slutet av den

grundläggande utbildningen. Framgång i studentexamen ger en uppfattning om kunskaperna och färdigheterna hos gymnasiestuderandena, men det finns en klar kunskapslucka när det gäller information om läs- och skrivfärdigheterna inom yrkesutbildningen. Denna lilla longitudinella utvärdering fyller inte den kunskapsluckan, men den bidrar med kunskap som förhoppningsvis är till nytta i utvecklingen av de studerandes läs- och skrivfärdigheter inom andra stadiets utbildningar. Detta är särskilt viktigt i och med utvidgningen av läroplikten till 18 år från och med hösten 2021.

Frågor och bakgrund

2

Syftet med denna utvärdering är att jämföra elevernas lärresultat i läroämnet modersmål och litteratur i slutet av årskurs 9 med resultatet i modersmålsprovet i studentexamen ungefär tre år senare. Tidpunkterna för jämförelsen är våren 2014 och våren 2017. Analyserna och tolkningarna som beskrivs i denna publikation försöker besvara följande tre frågor:

1. **I vilken mån kan elevernas kunskande i slutet av årskurs 9 förutspå resultatet i modersmålsprovet i studentexamen ungefär tre år senare?**
2. **Sker det förändringar och eventuella utjämnings i kunskapsskillnaderna särskilt mellan flickor och pojkar från årskurs 9 till studentexamen?**
3. **Kan utvecklingen från slutet av årskurs 9 till studentexamen förklaras med någon eller några bakgrundsvariabler (till exempel läsintresse, språkbakgrund och vårdnadshavarnas utbildningsnivå)?**

Anledningen till att utvärderingen är ”liten” hänger ihop med dess tillkomsthistoria. Utvärderingen fanns inte inprickad i den nationella planen för utbildningsutvärderingar 2015–2019 utan kom till genom att det helt enkelt öppnades en möjlighet att koppla samman och jämföra elevernas resultat i en utvärdering av lärresultat i modersmål och litteratur som hade genomförts i årskurs 9 våren 2014 med deras resultat i modersmålsprovet i studentexamen våren 2017.

En motsvarande liten longitudinell utvärdering har genomförts på finska. Dess resultat publicerades hösten 2019 i rapporten *Äidinkielen pieni pitkittäisarviointi: Perusopetuksen päätöstä lukion päättöön* (Harjunen m.fl. 2019) som finns på NCU:s webbplats både som sammanfattning och mer omfattande rapport. I utvärderingen sammankopplades elevernas resultat i den nationella utvärderingen i modersmål och litteratur (finska) i årskurs 9 våren 2014 med deras resultat i modersmålsprovet (finska) i studentexamen våren 2017. I denna svenskspråkiga utvärdering görs inte en grundlig jämförelse med resultaten i motsvarande finska utvärdering, men de tangeras på vissa ställen.

Sammanlagt 492 elever som deltog i den svenskspråkiga utvärderingen i årskurs 9 våren 2014 och i modersmålsprovet våren 2017 kunde sammanlänkas för denna utvärdering. Procentuellt sett kan man säga att den elevgrupp som ingår i analyserna för denna utvärdering representerar en fjärdedel av examinanderna i modersmålsprovet våren 2017. Av eleverna i årskurs 9 utgör elevgruppen ungefär 15 % av hela populationen på 3 316 elever enligt uppgifter för läsåret 2012–2013 (Silverström & Rautopuro 2015: 17). Det är dessa elevers resultat i utvärderingen i slutet av årskurs 9, deras modersmålsvitsord i slutet av årskurs 9 och deras resultat i modersmålsprovet som analyseras i utvärderingen¹. Ställvis varierar elevantalet en aning eftersom alla elever möjligtvis inte besvarade alla moment som jämförs.

Elevgruppen består av 221 pojkar och 271 flickor, och eleverna valdes ut till samplet för utvärderingen i årskurs 9 år 2014 från olika regioner (Södra Finland, Sydvästra Finland, Västra och Inre Finland, Norra Finland), olika kommuntyper (stad, tätort, landsbygd) och både mindre och större skolor.

Det är skäl att poängtera att syftena med de nationella utvärderingarna av lärresultat och studentexamen skiljer sig från varandra, vilket högst antagligen har en viss inverkan på elevernas framgång i uppgifterna. Det nationella utvärderingssystemet har framför allt syftet att ta fram information om hur väl eleverna nationellt sett uppnått målen i läroplansgrunderna. Principerna om jämlikhet och likvärdighet inom utbildningssystemet är centrala i rapporteringen av resultaten. Elevernas lärare får veta elevernas resultat i utvärderingarna och de kan enligt eget omdöme använda dem i sin bedömning. Modersmålsprovet i studentexamen är däremot ett high stakes-prov vars resultat bland annat spelar en roll i antagningen till högskole- och universitetsstudier. Modersmålsprovet ska mäta gymnasisternas färdigheter i slutet av gymnasieutbildningen. Det är möjligt att de högre insatserna i studentprovet gör att examinanderna engagerar sig mer för att utföra uppgifterna väl, till skillnad från de nationella utvärderingarna i slutet av årskurs 9.

Utvärderingen av lärresultat i modersmål och litteratur i årskurs 9 genomfördes våren 2014, och den utgick från Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004. I utvärderingen deltog sammanlagt 1 673 elever i 30 svenskspråkiga skolor. Utvärderingen var huvudsakligen pappersbaserad, men en del av eleverna utförde uppgifterna på dator. Sammanlagt 1 357 elever i 20 skolor gjorde uppgifterna på papper, och sammanlagt 316 elever i 10 skolor gjorde uppgifterna på dator. Fokus i utvärderingen år 2014 låg på skrivande och språkkännedom. De elever som ingår i denna utvärdering gjorde pappersversionen.

Resultaten i utvärderingen 2014 publicerades 2015 i rapporten *Språk och skrivande i årskurs 9: En utvärdering av lärresultat i modersmål och litteratur våren 2014* (Silverström & Rautopuro 2015) och i den separata artikelsamlingen *Fokus på finlandssvenska elevtexter* (red. Silverström). I en parallell finskspråkig utvärdering publicerades också en rapport och en artikelsamling.

Våren 2017 var modersmålsprovet i studentexamen pappersbaserat innan det hösten 2018 blev digitalt. Också de nationella utvärderingarna av lärresultat genomförs digitalt i nuläget. Våren 2017 bestod modersmålsprovet av två delprov: ett textkompetensprov som fokuserade på analys

---

¹ Modersmålsvitsordet som förekommer i analyserna är det vitsord som eleverna uppgav som sitt senaste vitsord i modersmål och litteratur i utvärderingen i årskurs 9 våren 2014.

och tolkning av texter och ett essäprov som fokuserade på skriftfärdigheter. Enligt statistik från Studentexamenenämnden avlade sammanlagt 1 997 examinander modersmålsprovet våren 2017. Modersmålsprovet utgick från gymnasiets läroplansgrunder från år 2003.

Flera personer har på olika sätt möjliggjort denna utvärdering. För de statistiska analyserna står ledande utvärderingsexpert Jukka Marjanen, och rapporten är skriven av ledande utvärderingsexpert Jan Hellgren. Utvärderingen 2014 genomfördes av utvärderingsexperterna Chris Silverström och Elina Harjunen tillsammans med metodexpert Juhani Rautopuro i samråd med projektets sakkunniggrupper och andra projektanknutna personer. Den parallella finskspråkiga lilla longitudinella utvärderingen 2014–2017 genomfördes 2019 av enhetschef Elina Harjunen och Jukka Marjanen. NCU:s praktikant Jessica Karlsson hjälpte med bearbetningen av data både i det finsk- och svenskspråkiga projektet. Denna svenskspråkiga lilla longitudinella utvärdering bygger till stor del på den finskspråkiga utvärderingen vars resultat publicerades hösten 2019. För en inblick i de metodologiska lösningarna bakom den lilla longitudinella utvärderingen hänvisas läsaren till den finskspråkiga rapporten *Äidinkielen pieni pitkittäisarviointi* på NCU:s webbplats www.karvi.fi.

Utgångsläget:
Slutet av
åk 9

3

Inledningsvis är det skäl att ringa in några återkommande tendenser och mönster angående utgångsläget, det vill säga slutet av årskurs 9, som regelbundet framgått i de nationella utvärderingarna som genomförts i läroämnet modersmål och litteratur under 2000-talet. Från och med LP 2014 kallas läroämnet modersmål och litteratur och den specifikt till svenskspråkiga elever riktade lärokursen svenska och litteratur.²

3.1 Den stora könsskillnaden i läroämnet

I läroämnet modersmål och litteratur är det skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat som sticker ut i slutet av årskurs 9. I utvärderingar av lärresultat har flickorna i de svenskspråkiga skolorna visat signifikant bättre kunskaper än pojkarna i många ämnen, förutom modersmål och litteratur även till exempel biologi, samhällslära, musik, bildkonst, tyska och franska. I utvärderingarna i geografi, kemi, historia och matematik har finlandssvenska flickor och pojkar legat på ungefär samma kunskapsnivå. Också i till exempel engelska har skillnaderna varit mycket små. Fysik är det enda ämnet där pojkarna i genomsnitt har haft ett bättre resultat (Silverström, Åkerlund & Hellgren 2021).

Den senaste utvärderingen i svenska och litteratur i årskurs 9 från år 2019 som fokuserade på delområdena att tolka texter (läskompetens), att producera texter (skrivkompetens) och språkkännedom, visar att skillnaden mellan flickors och pojkars resultat i årskurs nio varierade mellan skolorna och särskilt inom regionerna (Hellgren & Marjanen 2020). Den största skillnaden fanns inom regionen Västra och Inre Finland. Där var flickornas resultat i genomsnitt över ett vitsord bättre än pojkarnas resultat. Könsskillnaden var statistiskt signifikant och stor till sin effektstorlek (Hellgren & Marjanen 2020: 43).

² För mer omfattande beskrivningar av utgångsläget i årskurs 9, se Silverström, Åkerlund & Hellgren 2021 (under utgivning) och Sofia Stolts artikel i antologin *Modersmålsprovet i brännpunkten* (2020, red. Forsskåhl m.fl.).

Klyftan mellan pojkars och flickors läs- och skrivfärdigheter i modersmål och litteratur vidgas avsevärt från skolstarten till slutet av grundskolan. I den senaste utvärderingen i åk 9 våren 2019 jämfördes skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat med läget vid skolstarten i NCU:s longitudinella utvärdering som följer upp elevernas lärande från åk 1 framåt. Skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat var 9 poäng (504/495) vid skolstarten i årskurs 1 och 72 poäng (534/462) i slutet av årskurs 9 i modersmål och litteratur. Som genomsnitt i jämförelsen tillämpades 500 poäng som i PISA-undersökningarna.

Särskilt skillnaden mellan flickors och pojkars skrivkompetens har varit iögonfallande. Den stora skillnaden mellan flickors och pojkars skrivkompetens innebär i praktiken att den könsskillnad som förekommer i andra ämnen där god skrivförmåga ofta behövs, kan ha att göra med brister i skrivförmågan och antagligen också läsförmågan, förutom brister i ämneskunskaperna.

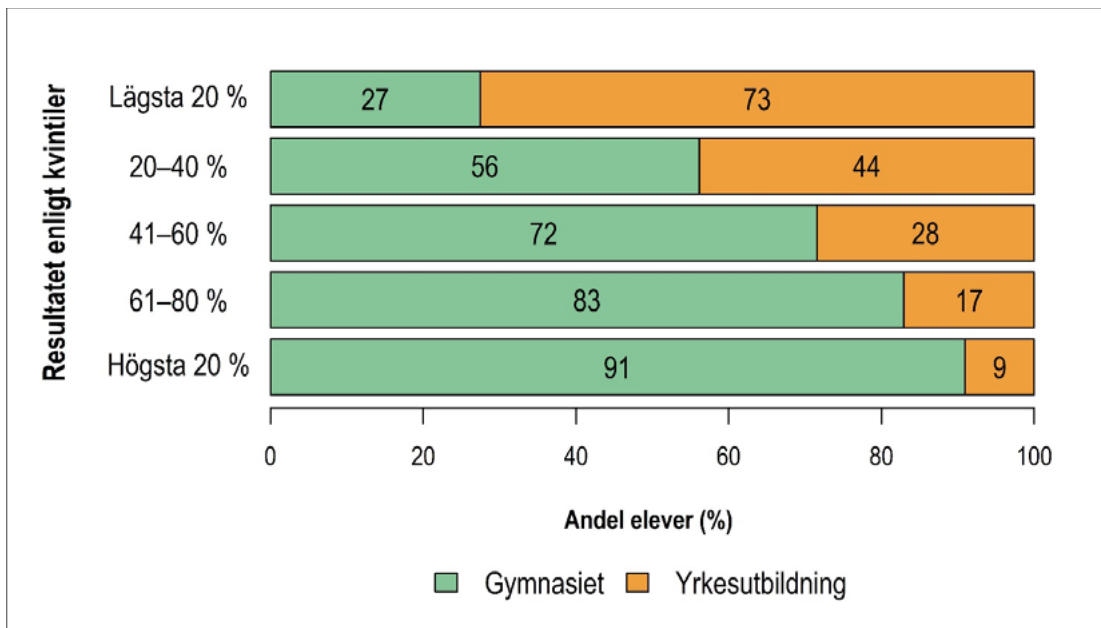
När läsuppgifter har ingått i modersmålsutvärderingarna har flickorna alltid haft ett bättre resultat, vilket ligger i linje med resultaten i de internationella studierna (till exempel PISA 2018). Det är ändå så att könsskillnaden i läsuppgifter alltid har varit mindre än motsvarande skillnad i skrivuppgifterna. Det här innebär att många pojkars bristande skrivförmåga kan betecknas som ett minst lika stort problem som bristerna i läsförmåga. Problematiken är liknande i modersmålet finska.

3.2 Gymnasiestuderandena i förhållandena till yrkesstuderandena

Jämförelsen av elevernas resultat i olika delområden (till exempel läsning, skrivning, språkkännedom) inom läroämnet modersmål och litteratur har genomgående visat att de elever som siktar på gymnasiestudier uppnått en högre resultatnivå än de elever som siktar på yrkesstudier. Det syns i en jämförelse mellan grupperna i sin helhet, liksom också då flickornas och pojkarnas resultat jämförs.

I alla de nationella utvärderingarna av lärresultat som genomförts i modersmål och litteratur i slutet av årskurs 9 sedan år 1999 har resultaten alltid analyserats i förhållande till elevernas fortsatta studieplaner. Studieplanerna har framför allt gällt gymnasie- och yrkesutbildning. Antalet elever som uppgett något annat alternativ har varit så litet att det inte gått att skapa en tillförlitlig resultatbild för den gruppen.

I den gemensamma elevansökan 2014 hade 65 % av de deltagande niondeklassarna i utvärderingen våren 2014 för avsikt att söka till gymnasiet och 35 % till yrkesutbildning. I den deltagande elevgruppen på 1 294 elever siktade 841 elever på gymnasieutbildning och 453 på yrkesutbildning. Då resultatet för dessa elever som deltog i utvärderingen delas in i kvintiler (andelar på 20 %) från den lägsta gruppen till den högsta, fördelar sig resultatet på följande sätt:

FIGUR 1. Niondeklassarnas resultat i utvärderingen 2014 enligt deras framtidsplaner.

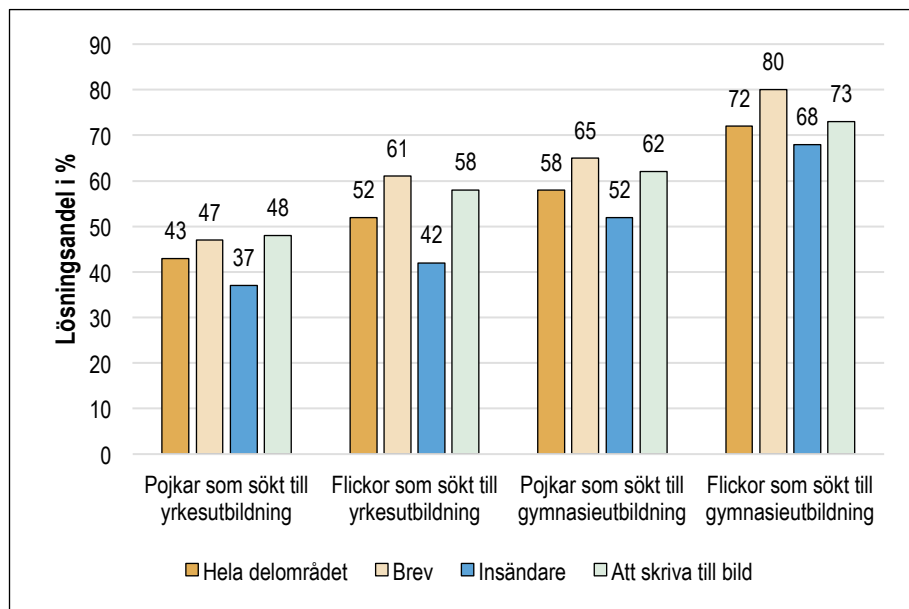
Figuren visar en tydlig skillnad mellan de två elevgruppernas resultat. Medan de elever som siktar på yrkesutbildning dominerar i den lägsta kvintilen (73 %), dominerar de elever som siktar på gymnasieutbildning i den högsta kvintilen (91 %). För övrigt följer resultatfördelningarna ett mycket regelbundet mönster, dock med vissa undantag; också i den lägsta kvintilen finns det 27 % som siktar på gymnasiestudier, och i den högsta kvintilen finns det 9 % som siktar på yrkesstudier.

När det gäller uppföljningen av niondeklassarnas resultat fram till studentprovet i modersmål är det viktigt att notera två saker i figuren ovan: Gymnasiegruppen är generellt sett den starkare av dessa två grupper, men även i denna grupp finns det en förhållandevis stor (27 %) elevgrupp som har presterat svagt i utvärderingen i slutet av årskurs 9.

Sambandet mellan resultatet i utvärderingen 2014 och elevernas studieplaner är starkt; förklaringsgraden är 24 %. Effektstorleken mellan grupperna är 1,18 vilket är en mycket stor effekt (Cohens d enligt definitionen i Cohen 1988). Genomsnittspoängen är 64,3 av det maximala 98 poäng för de elever som siktade på gymnasiestudier och 45,9 för de elever som siktade på yrkesstudier.

En analys av dessa elevers modersmålsvitsord ger en liknande bild. Genomsnittet för de elever som siktade på gymnasiestudier var 8,3 jämfört med 7,1 för gruppen som sökte till yrkesutbildning. Spridningen inom yrkesgruppen var aningen större än inom gymnasiegruppen (0,99/1,13). Effektstorleken var 1,1 mellan grupperna, vilket är en mycket stor skillnad.

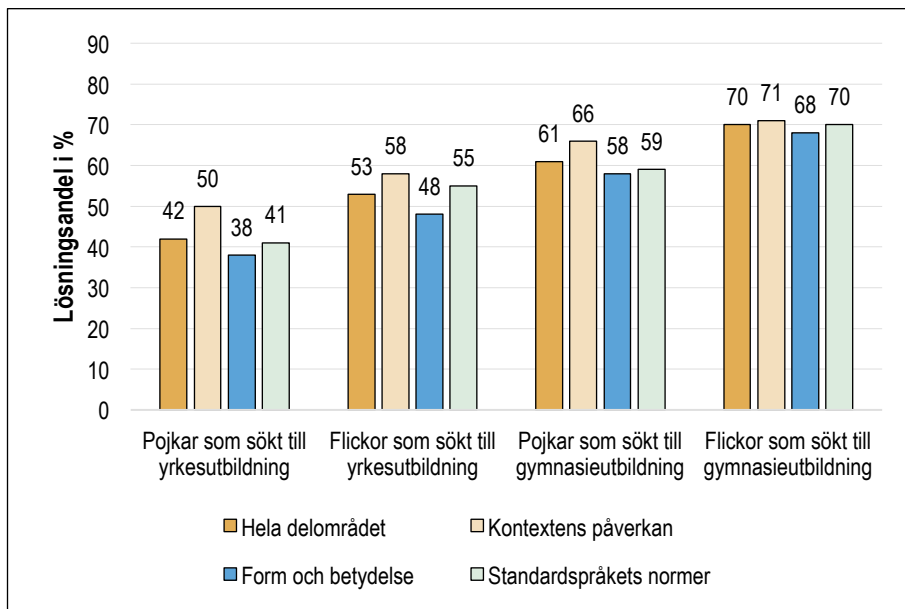
I utvärderingen 2014 låg fokus på skrivande och språkkännedom. Resultaten i de två följande figurerna anges i så kallade lösningsandelar, det vill säga i procentuella andelar av det maximala poängtalet. Om resultatet är 48 % betyder att eleverna i genomsnitt fått 48 % av de poäng som var möjliga att nå i uppgiften, alltså maximipoängtalet. Den första figuren gäller delområdet skrivande och visar separat resultaten för tre olika skrivuppgifter:

FIGUR 2. Resultatet i skrivande i utvärderingen 2014 för elever med olika planer för fortsatta studier.

I delområdet skrivande var skillnaden mellan elever som tänkte fortsätta till gymnasiet och till yrkesutbildning 17 procentenheter. Skillnaden var statistiskt signifikant och stor.

Resultatet i språkkännedom var 20 procentenheter bättre för blivande gymnasister än för blivande yrkesstudier. Skillnaden var statistiskt signifikant och stor. Figuren nedan visar hur elever med olika framtidsplaner klarade uppgifterna i språkkännedom.

FIGUR 3. Resultatet i språkkännedom för elever med olika planer för fortsatta studier.

Flickor som sökt till gymnasiet nådde i genomsnitt 70 % av poängen i hela delområdet, mot 61 % för pojkar som sökt till gymnasiet. Skillnaden mellan ytterlighetsgrupperna, flickorna som sökt till gymnasiet och pojkarna som sökt till yrkesutbildning, var här 28 procentenheter.

Skillnaden mellan eleverna som siktar på yrkesutbildning och gymnasieutbildning som syns i figurerna ovan har noterats i utvärderingarna under hela 2000-talet och den tycks vara svår att rubba eftersom den så tydligt också lever kvar i den senaste utvärderingen i modersmål och litteratur som genomfördes våren 2019 (Hellgren & Marjanen 2020). Resultatfördelningen 2019 motsvarar mer eller mindre exakt de tidigare utvärderingar som genomförts i modersmål och litteratur under 2000-talet (Silverström 2015: 53–54, Hellgren 2011: 24–25, Silverström 2006: 26). Också i utvärderingen 2010 var skillnaden mellan elevgrupperna störst i delområdet skrivande, det vill säga att producera texter enligt LP 2014-terminologin.

3.3 Förklarande samband i slutet av åk 9

Sambandet mellan läsning på fritiden och goda kunskaper syns i alla nationella modersmålsutvärderingar som genomförts under 2000-talet. Det här sambandet har upptäckts redan vid skolstarten i årskurs ett. Förstaklassare som på fritiden hade sysslat med läsning eller lyssnat på texter med eller utan vuxnas handledning hade i ett vid skolstarten år 2018 insamlat material ett bättre utgångsläge i modersmål och litteratur och dessutom i matematik då de började skolan (Silverström m.fl. 2020: 64). I den senaste utvärderingen i årskurs nio hade intresset för studierna i svenska och litteratur och inställningen till ämnet det starkaste sambandet med lärresultaten av alla de bakgrundsvariabler som undersöktes (Hellgren & Marjanen 2020: 140). Samma samband har påvisats i flera tidigare utvärderingar.

Vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund har ett klart samband med elevernas skolframgång. I svenska och litteratur visar det material som samlats in bland niondeklassare år 2019 att moderns utbildningsnivå är tydligare kopplad till elevens resultat än faderns (Hellgren & Marjanen 2020: 48). Analysen av det tidigare modersmåls materialet från år 2014 visade också ett samband mellan vårdnadshavarnas utbildning och lärresultaten. Det här sambandet var av större betydelse än till exempel användningen av svenska i hemmet, som inte hade någon nämnvärd korrelation med elevernas resultat (Silverström & Rautopuro 2015: 62).

Liksom i matematik har det inte förekommit klara skillnader mellan regionerna i Svenskfinland i modersmålet svenska. År 2019 upptäcktes inte några regionskillnader alls i fråga om det totala resultatet, men tydliga skillnader inom regionerna. Ytterligheterna var flickorna i städerna och pojkarna på landsbygden. De största skillnaderna mellan flickors och pojkars kunskaper finns i svenskdominerade kommuner där mer än två tredjedelar av invånarna har svenska som modersmål. De här kommunerna ligger vanligen på landsbygden. Även om skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat var stora i genomsnitt, är det skäl att notera att skillnaden varierade mellan skolorna (Hellgren & Marjanen 2020: 43–45). Inte heller år 2014 var regionen en betydande bakgrundsfaktor. Det framkom inte några signifikanta skillnader i skrivande. Men en jämförelse av olika slags kommuner visade att skillnaden mellan flickors och pojkars skrivresultat var iögonfallande stor i landsbygdskommuner (Silverström & Rautopuro 2015: 50, 52).

Under närmare tjugo år har de finlandssvenska elevernas användning av svenska utanför skolan kartlagts med hjälp av samma bakgrundsfrågor. De elever som utanför skolan använder ett annat språk än svenska utgör en hög andel till exempel i Södra Finland och i städer. Sammantaget brukar de elever som talar enbart svenska med sin familj utgöra ungefär hälften av deltagarna i modersmålsutvärderingarna. Det finns också rätt stora elevgrupper som talar lika mycket svenska som ett annat språk eller mest svenska med familjen.

De analyser som genom åren har gjorts av sambandet mellan elevernas modersmålskunskaper och deras användning av svenska i hemmet pekar alla i samma riktning. Skillnaderna mellan elevgrupper som använder svenska i olika hög grad har vanligen varit små (t.ex. Silverström & Rautopuro 2015: 58, 73, 99). Också den senaste utvärderingen i svenska och litteratur i årskurs

9 våren 2019 visar att skillnaderna i kunskaperna mellan dem som talar enbart svenska med familjen och dem som talar lika mycket svenska som ett annat språk är små (Hellgren & Marjanen 2020: 49–53).

Resultat- utvecklingen: Förändringar från åk 9 till moders- målsprovet

4

Fokus i de följande analyserna ligger på allmänna mönster, och särskilt på flickornas och pojkarnas resultat eftersom klyftan mellan dessa är så iögonfallande i slutet av årskurs 9 i modersmål och litteratur. I slutet av kapitlet undersöks också resultatutvecklingen för skrivuppgifterna i utvärderingen och modersmålsprovet separat.

Analyserna av vad som sker mellan årskurs 9 och slutet av gymnasieutbildningen i detta kapitel berättar inte vilka färdigheter eleverna möjligtvis blivit bättre på under de tre åren i gymnasiet, utan om hur deras placeringar förändrats på resultatskalorna från utvärderingen i årskurs 9 våren 2014 till modersmålsprovet i slutet av gymnasieutbildningen, våren 2017.

För att vi ska komma åt förändringarna har eleverna i årskurs 9 delats in i fem grupper, så kallade kvintiler. Det innebär att eleverna utifrån sitt resultat delats in i fem grupper på 20 % var – från den lägsta till den högsta resultatnivån. På motsvarande sätt har också studerandena i studentprovsgruppen delats in i fem kvintiler. Frågan är: Har det skett förflyttningar mellan elevernas placeringar i de fem kvintilerna från årskurs 9 till modersmålsprovet?

4.1 De allmänna mönstren

Följande tabell omfattar 492 elever indelade i 25 olika rutor. Siffran i en ruta anger hur många elever som placerat sig på en viss resultatnivå (kvintil) i utvärderingen 2014 och i modersmålsprovet. På den lodräta axeln syns kvintilerna (1–5) i årskurs 9 och på den vågräta axeln syns kvintilerna (1–5) i modersmålsprovet. Siffrorna anger antalet elever som placerar sig i en viss kvintil i utvärderingen i årskurs 9 och i modersmålsprovet. Figuren visar att antalen är större i ytterligheterna (kvintilerna 1 och 5).

TABELL 1. Elevernas kvintilpositioner i åk 9 och studentprovet. n = 492

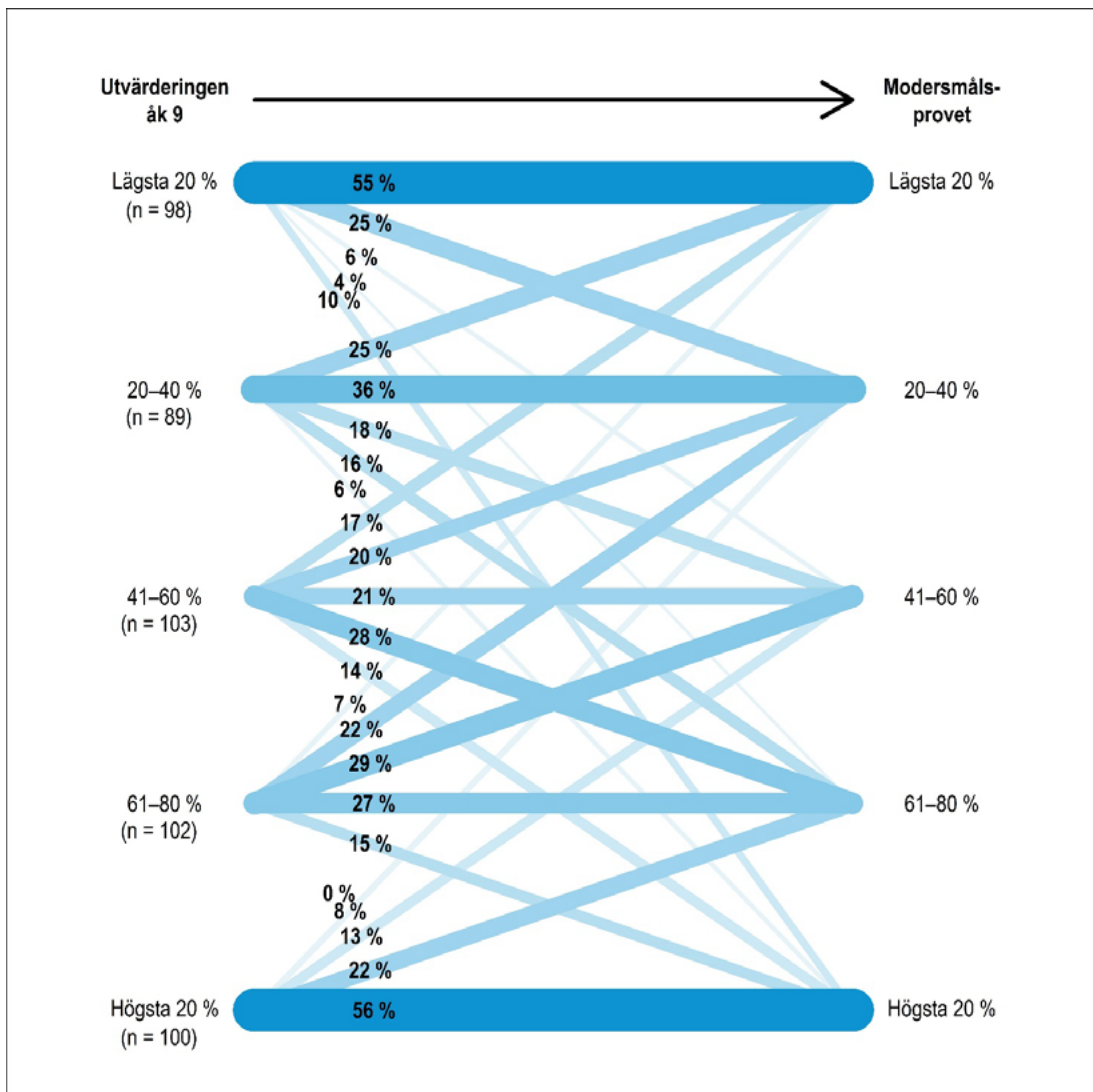
Kvintiler i utvärderingen 2014	Kvintiler i modersmålsprovet våren 2017				
	1	2	3	4	5
1	55	25	6	4	10
2	25	37	18	16	6
3	17	21	22	29	14
4	6	20	26	24	13
5	0	8	13	22	55

I tabellen utgörs ytterligheterna (de mörkaste fälten, största antalet elever) av de fält där kvintilerna 1 och 5 i utvärderingen och modersmålsprovet möts. I dessa två ytterligheter finns det största antalet elever med samma placering i årskurs 9 och i modersmålsprovet. Det finns mer rörelse och förflyttningar mellan de tre mellersta kvintilerna inom intervallet 20–80 %. Överlag visar tabellen ändå att det finns ett rätt starkt samband mellan placeringarna i årskurs 9 och i modersmålsprovet. Antalet elever är genomgående rätt högt i de rutor där kvintilerna sammanfaller och i de näraliggande kvintilerna.

Tabellen tyder på att placeringarna i den lägsta och högsta ändan av resultatskalan är mer stabila och förutsebara än de övriga placeringarna. Det visar också att en placering i någondera av dessa två ytterligheter i årskurs 9 förutspår mer än de övriga placeringarna, framgång i modersmålsprovet i studentexamen. I den parallella finskspråkiga utvärderingen som också följde upp utvecklingen från årskurs 9 till studentprovet var mönstret mer eller mindre identiskt med detta (Harjunen, Marjanen & Karlsson 2019: 11). Det som är viktigt att notera är att kvintilerna beträffande utvärderingen i årskurs 9 inte omfattar alla de elever som sökte till yrkesutbildning. Det betyder att man inte i ljuset av tabellen inte kan säga att den lägsta kvintilen representerar den svagaste resultatnivån i årskurs 9. När det gäller resultatet i modersmålsprovet kan man däremot säga att kvintilerna mer eller mindre representerar hela skalan.

Följande figur bekräftar uppgifterna i tabellen och illustrerar noggrannare trafiken mellan kvintilerna 2014–2017 i procentuella andelar. Liksom i tabellen ovan sticker framför allt ytterligheterna ut i figuren.

FIGUR 4. Elevernas förflyttningar mellan kvintilerna (femtedelarna) från åk 9 till modersmålsprovet. n = 492

Här syns det framförallt att placeringarna i den lägsta och högsta kvintilen är mer bestående än de övriga placeringarna. Mot bakgrund av denna figur kan man konstatera att det verkar finnas en grupp gymnasiestuderande som kommer in med svaga färdigheter och som fortsättningsvis i slutet av gymnasietiden befinner sig på en motsvarande nivå resultatmässigt. Det betyder inte att inte deras färdigheter skulle ha utvecklats, utan att deras inbördesplacering i förhållande till de övriga studerandena motsvarar placeringen i årskurs 9. Hur det kommer sig att en del elever höjer sin placering medan andra inte gör det är också en fråga som pockar på uppmärksamhet. Liksom frågan om de elever vars position sjunker från årskurs 9 till studentprovet. Frågorna är komplexa,

men figuren ovan antyder att det finns vissa regelbundenheter och mönster bakom förändringarna. Att modersmålsprovet är ett high-stakes prov jämfört med utvärderingen i årskurs 9 har högst antagligen en inverkan på resultatutvecklingen, men det sambandet är svårt att skönja i figuren.

4.2 Resultatutvecklingen för flickor och pojkar

I det följande undersöks om det bakom förändringarna i resultatet från årskurs 9 till studenten finns skillnader när det gäller flickorna och pojkarna. Det är viktigt att inledningsvis konstatera att flickornas och pojkarnas figurer ser olika ut beroende på att flickorna överlag presterat bättre än pojkarna både i årskurs 9 och i studentprovet. Det innebär allmänt taget att antalet flickor är högre i de högre kvintilerna än i de lägre kvintilerna. I figuren för pojkarna gäller det motsatta.

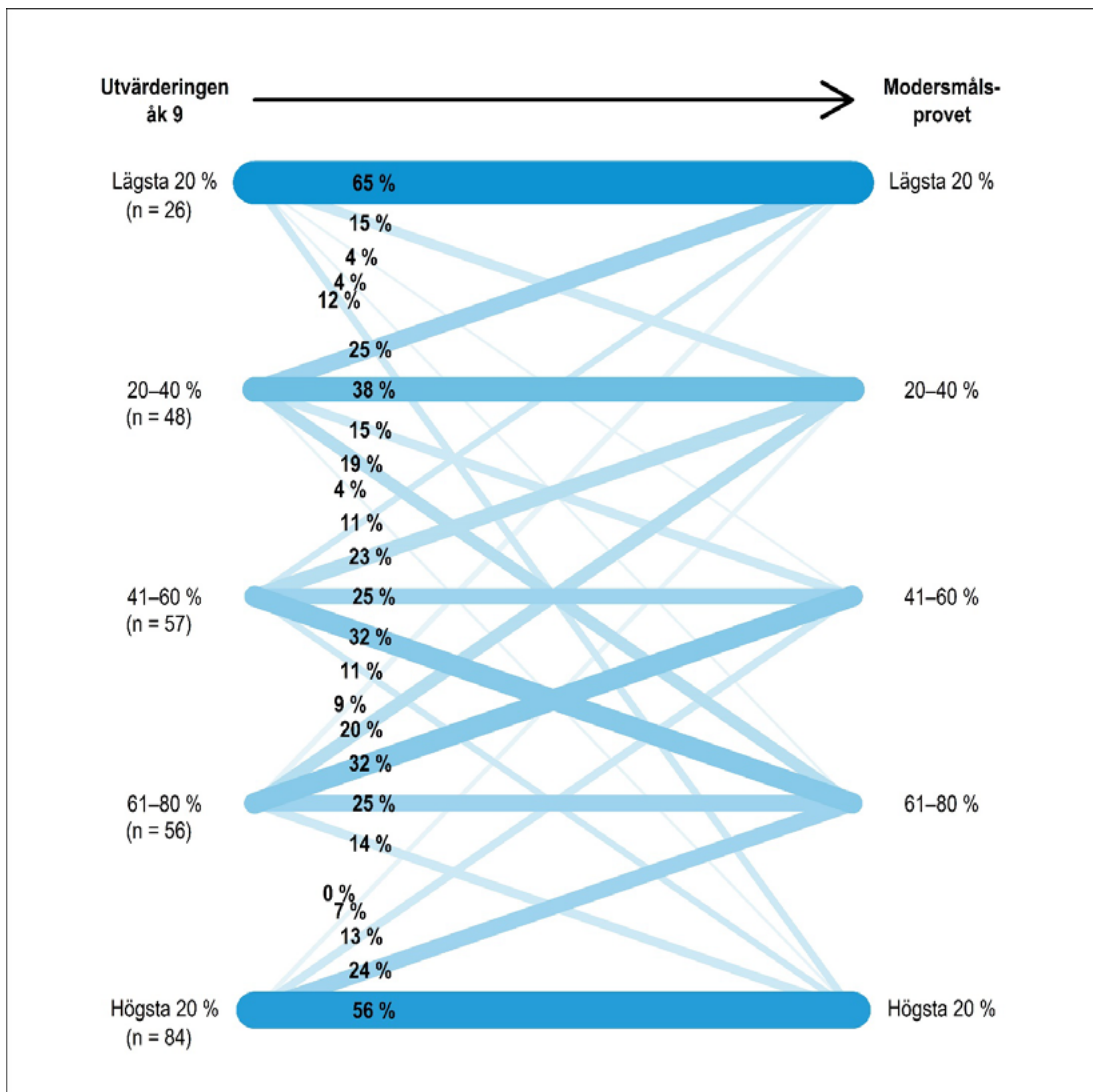
Flickornas placeringar i de olika kvintilerna i årskurs 9 och i studentprovet syns i följande tabell:

TABELL 2. Flickornas kvintilpositioner i åk 9 och studentprovet. n = 271

Kvintiler i utvärderingen 2014	Kvintiler i modersmålsprovet våren 2017				
	1	2	3	4	5
1	17	4	1	1	3
2	12	18	7	9	2
3	6	13	14	18	6
4	5	11	18	14	8
5	0	6	11	20	47

Siffrorna i de olika fälten i tabellen anger antalet flickor som har placerat sig i de olika kvintilerna i årskurs 9 och i studentprovet. Antalen är genomgående högre i de rutor där kvintilerna sammanfaller eller ligger nära varandra, än i de mer avlägsna constellationerna. Man kan tydligt se att en placering i den högsta kvintilen både i årskurs 9 och i studentprovet är den mest bestående placeringen för flickornas del. För övrigt finns det överlag en viss beständighet i placeringarna visar det aningen blåare fältet som löper diagonalt genom tabellen från den lägsta till den högsta kvintilen. Det finns nästan genomgående fler elever som placerat sig inom näraliggande kvintiler i utvärderingen i årskurs 9 och i modersmålsprovet, än elever som märkbart skulle ha bytt position.

Flickornas resultat är generellt sett förhållandevis bra. Därför finns det redan i utgångsläget fler flickor i de högsta kvintilerna. Exakt hur placeringarna förändrats framgår i de procentuella andelarna i följande figur:

FIGUR 5. Flickornas förflyttningar mellan kvintilerna (femtedelarna) från åk 9 till modersmålsprovet. n = 271

När man studerar de procentuella förflyttningarna mellan kvintilerna framgår ett liknande mönster som det allmänna mönstret: att placeringarna i den lägsta och högsta kvintilen är mer bestående än placeringarna i de tre mellersta kvintilerna. Här är det samtidigt viktigt att återkoppla till antalet flickor som döljer sig bakom procentvärdena. Värdet 65 % i den lägsta kvintilen gäller endast 17 flickor medan 56 % i den högsta kvintilen gäller 47 flickor.

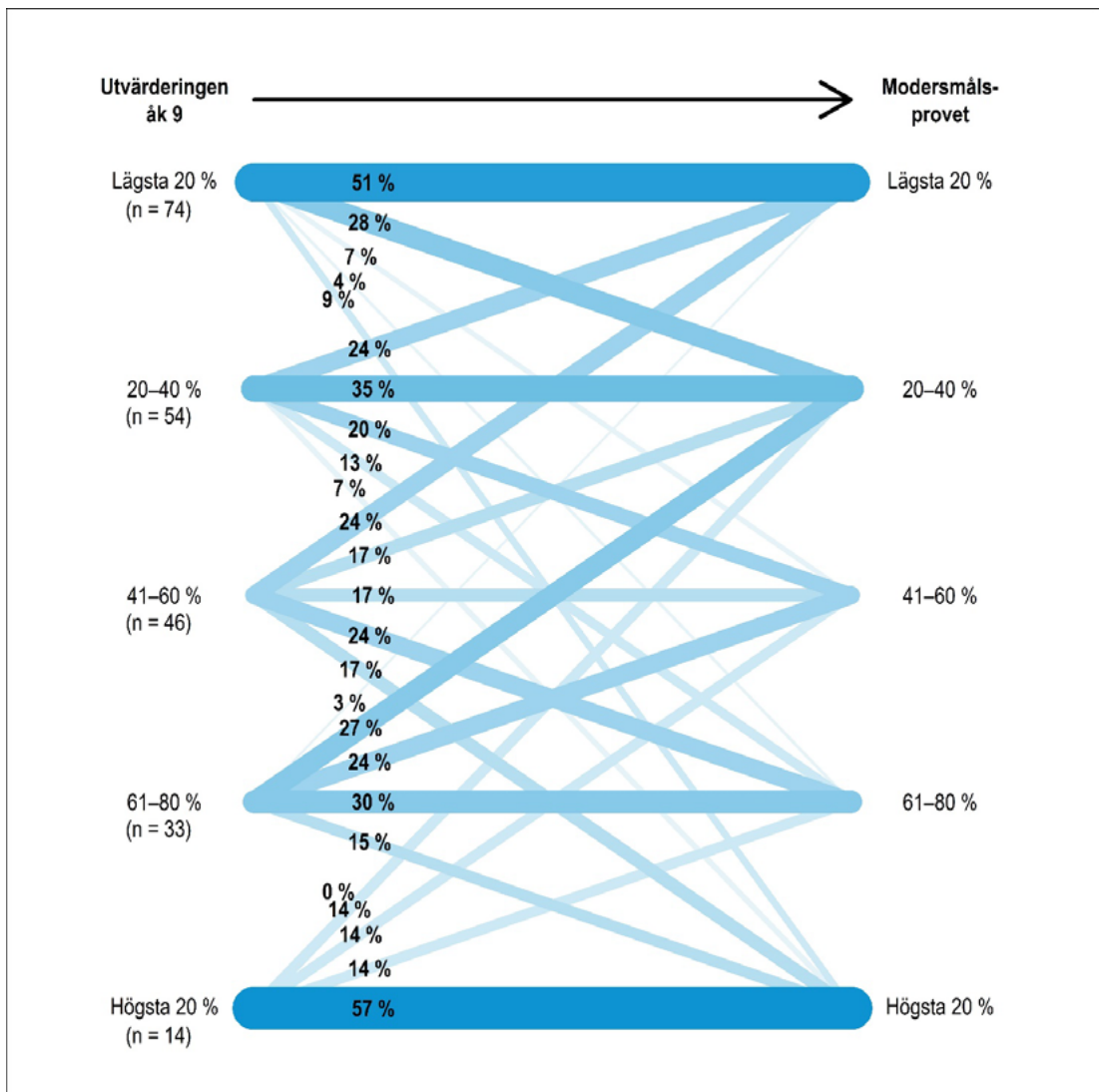
Som redan konstaterats ser siffrorna annorlunda ut för pojkarnas del av den anledningen att deras resultat allmänt taget är svagare än flickornas. Tabellen nedan visar hur många pojkar som placerat sig inom de olika kvintilerna i årskurs 9 och i studentprovet. Antalen är störst inom den lägsta kvintilen (38 pojkar) och inom den näst lägsta kvintilen, och betydligt lägre i de högre kvintilerna.

TABELL 3. Antalet pojkar vars resultat ligger i samma kvartil (femtedel) i åk 9 och modersmålsprovet. n = 221

Kvintiler i utvärderingen 2014	Kvintiler i modersmålsprovet våren 2017				
	1	2	3	4	5
1	38	21	5	3	7
2	13	19	11	7	4
3	11	8	8	11	8
4	1	9	8	10	5
5	0	2	2	2	8

Antalen är rätt låga i flera fält, men genomgående aningen högre i de fält där kvintilerna sammanfaller, eller i näraliggande fält. Det finns en tydlig ansamling i den svaga ändan. Även om antalet elever är mycket litet i flera av de enskilda fälten i tabellen, är det viktigt att också studera trafiken mellan kvintilerna i procentuella andelar. Liksom i de föregående figurerna visar procentvärdena att det finns mer beständighet i den lägsta och högsta kvintilen än i de mellersta kvintilerna.

FIGUR 6. Pojkarnas förflyttningar mellan kvintilerna (femtedelarna) från åk 9 till modersmålsprovet. n = 221

Det finns några tydligt starkare linjer mellan årskurs 9 och modersmålsprovet, men för övrigt finns det ingen uppenbar systematik i hur eleverna behållit, förbättrat eller försämrat sina placeringar. Det är viktigt att observera att antalen pojkar bakom procentvärdena varierar mycket: I den lägsta kvintilen motsvaras 51 % av 38 pojkar, medan 57 % i den högsta kvintilen motsvaras av endast 8 pojkar. Antalsmässigt är det alltså fler pojkar som behåller sin placering inom den lägsta kvintilen än pojkar som behåller sin placering inom den högsta kvintilen.

Med tanke på diskussionen om pojkarnas allmänt taget svagare resultat i modersmål och litteratur är det skäl att åtminstone konstatera att här finns en grupp pojkar som är förhållandevis svaga i årskurs 9 och som fortsättningsvis i slutet av sina gymnasiestudier presterat på en mycket svag nivå. Här är det samtidigt viktigt att påminna sig om att elevgruppen som jämförs inte omfattar de elever som fortsatte till yrkesutbildningen efter årskurs 9, och som allmänt taget är en svagare elevgrupp än gymnasiestuderandena i modersmål och litteratur. Det betyder alltså att kvintilerna i årskurs 9 inte exakt berättar hur svag eller stark en placering är. Beträffande kvintilerna i modersmålsprovet kan man med större säkerhet säga att till exempel en placering i den lägsta kvintilen (under 20 %) innebär ett rätt svagt resultat i modersmålsprovet.

4.3 Könsskillnaden: Blir den mindre efter åk 9?

När det gäller flickornas och pojkarnas resultatutveckling efter årskurs 9 är en central fråga: Är skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat lika stor i modersmålsprovet som i årskurs 9, eller går det att skönja någon förändring under de tre åren i gymnasiet?

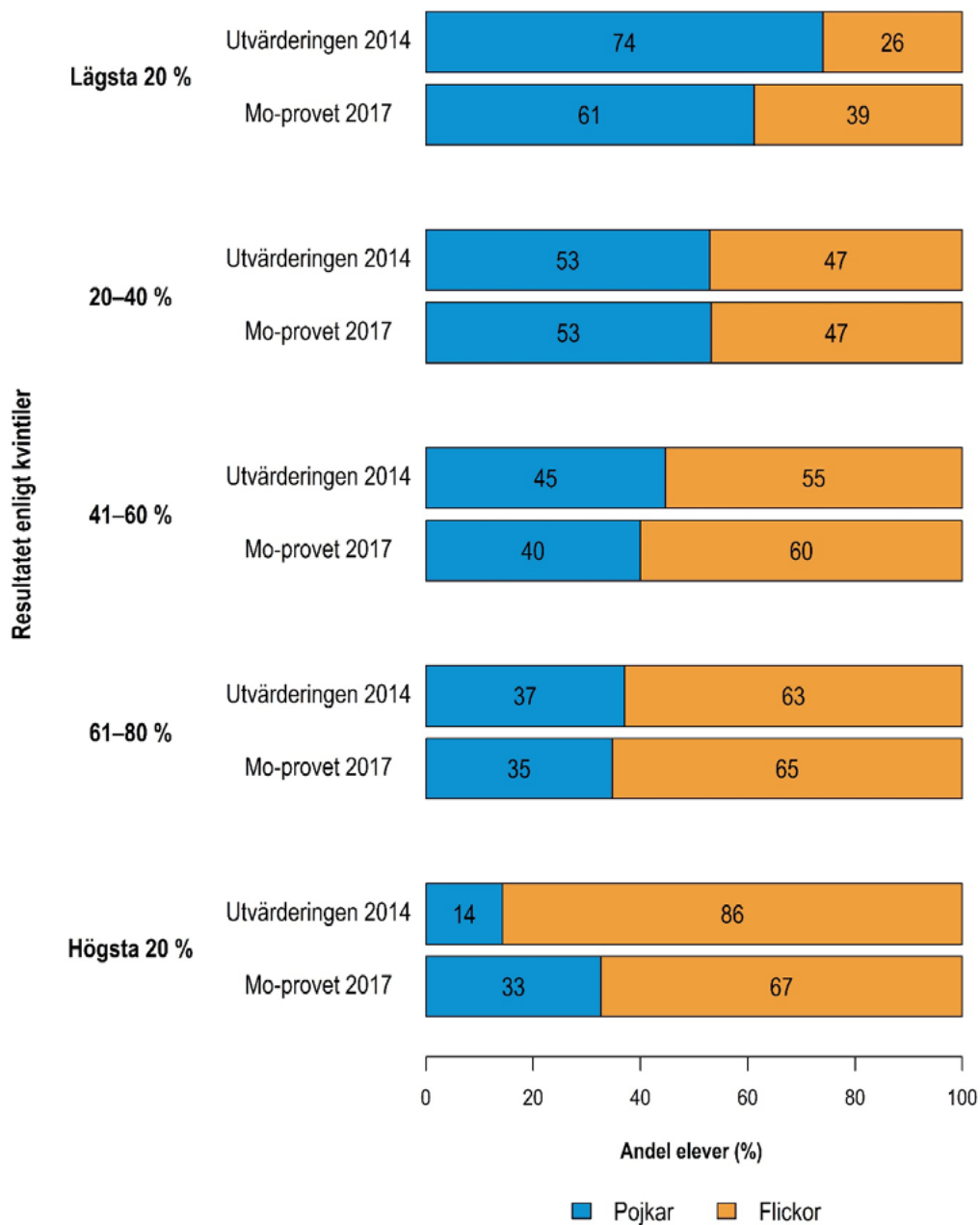
En annan fråga gäller placeringarna på de olika resultatnivåerna: Förändras pojkarnas och flickornas placeringar i lika hög grad från årskurs 9 till studenten, eller förbättras placeringarna för någondera gruppen mer?

En jämförande analys visar att 37 % av pojkarna förbättrade sin placering, medan samma andel för flickornas del var 22 %. Pojkarnas resultat förbättrades alltså mer än flickornas från årskurs 9 till studentprovet. Ett liknande mönster framgick i den finskspråkiga utvärderingen (Harjunen m.fl. 2019: 13).

I analyserna är det återigen skäl att notera att elevgrupperna som jämförs inte omfattar de elever som fortsätter till yrkesutbildningen efter årskurs 9. Den gruppen är resultatmässigt en svagare grupp än den grupp elever som fortsätter till gymnasieutbildningen. Förändringarna gäller alltså det som sker inom gymnasiegruppen.

Följande figur visar andelarna flickor och pojkar i de fem kvintilerna i utvärderingen i årskurs 9 och i modersmålsprovet. Figuren ger möjlighet att jämföra fördelningarna:

FIGUR 7. Andelarna flickor och pojkar i kvintilerna (femtedelarna) i år 9 och i modersmålsprovet. n = 492

På det stora hela ser mönstren mycket lika ut i jämförelsegrupperna. Aningen större förändringar syns i ytterligheterna: i den lägsta kvintilen (under 20 %) och i den högsta kvintilen (över 80 %). I den lägsta kvintilen har pojkarnas andel sjunkit från 74 % till 61 % samtidigt som flickornas andel stigit från 26 % till 39 %. Det som skett är en viss omfördelning i den lägsta kvintilen. Enligt analyserna är det generellt sett framför allt pojkarna som förbättrat sina positioner mer än flickorna.

Ett liknande fenomen går att skönja i den högsta kvintilen. Här har pojkarnas andel stigit från 14 % till 33 % samtidigt som flickornas andel sjunkit från 86 % till 67 %. I de tre mellersta kvintilerna (20–80 %) ser förhållandena rätt oförändrade ut. Det betyder emellertid inte att det inte skulle ske förändringar mellan dessa kvintiler. Som föregående avsnitt visade är det uttryckligen mellan dessa kvintiler som det sker mest rörelse från årskurs 9 till modersmålsprovet. Intressant nog behålls andelarna relativt konstanta trots den livliga trafiken mellan dessa kvintiler.

Tabellen nedan sammanfattar olika värden angående skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat vid tre olika bedömningstillfällen: utvärderingen i årskurs 9, modersmålsvitsordet i årskurs 9 (som eleverna själva uppgett) och resultatet i modersmålsprovet. Genomsnittet till vänster är inte direkt jämförbara eftersom skalorna är olika vid de tre bedömningstillfällena, men värdena anger tydligt att det finns återkommande skillnader.

TABELL 4. Värden som beskriver skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat i utvärderingen i åk 9, i slutvitsordet i åk 9 och i modersmålsprovet. n = 492

	Genomsnitt (pojkar/flickor)	Standard- avvikelse (pojkar/ flickor)	Förklaringsgrad	Effektstorlek (Cohens d)	Effektstorlek (Vargha- Delaneys A)
Utvärderingen åk 9 (skala 0–98 p.)	58,4 / 69,0	13,5 / 12,0	14 %	-0,83	75 %
Modersmåls- vitsordet åk 9 (skala 4–10)	7,9 / 8,6	1,0 / 0,8	13 %	-0,80	83 %
Modersmåls- provet (skala 0–114 p.)	52,9 / 60,9	17,7 / 16,8	4 %	-0,46	64 %

Det finns några saker som är värda att lyfta fram i tabellen. Det är framför allt förändringen i förklaringsgraden och effektstorleken (Cohens d). Utöver dessa visar jämförelserna att standardavvikelsen är aningen större för pojkarnas del än för flickornas del. Det betyder att pojkarnas resultat är aningen mer utspritt än flickornas. Samma iakttagelse har gjorts i andra utvärderingar och undersökningar, och inte enbart i modersmål och litteratur, även t.ex. i matematik (Se t.ex. Leino m.fl. 2019: 45; Silverström & Rautopuro 2015: 44, 46).

Effektstorleken (Cohens d) uttrycker hur mycket pojkarnas resultat avviker från flickornas resultat. Värdet är -0,83 och -0,80 i årskurs 9 och -0,46 i modersmålsprovet. För tolkningen av värdet kan man använda följande tolkningsnyckel:

Effektstorlek (Cohens d):

0,20 eller lägre	liten skillnad
0,50	mellanstor skillnad
0,80 eller högre	stor skillnad

Gränserna mellan värdena ska inte tolkas som definitiva. Det är också för övrigt viktigt att se varje resultat och siffra i ett större sammanhang. Men: jämförelsen av effektstorlekarna visar att skillnaden blivit mindre, och att den sjunkit från en stor skillnad (ca 0,80) till en mellanstor skillnad (0,46) från slutet av årskurs 9 till modersmålsprovet.

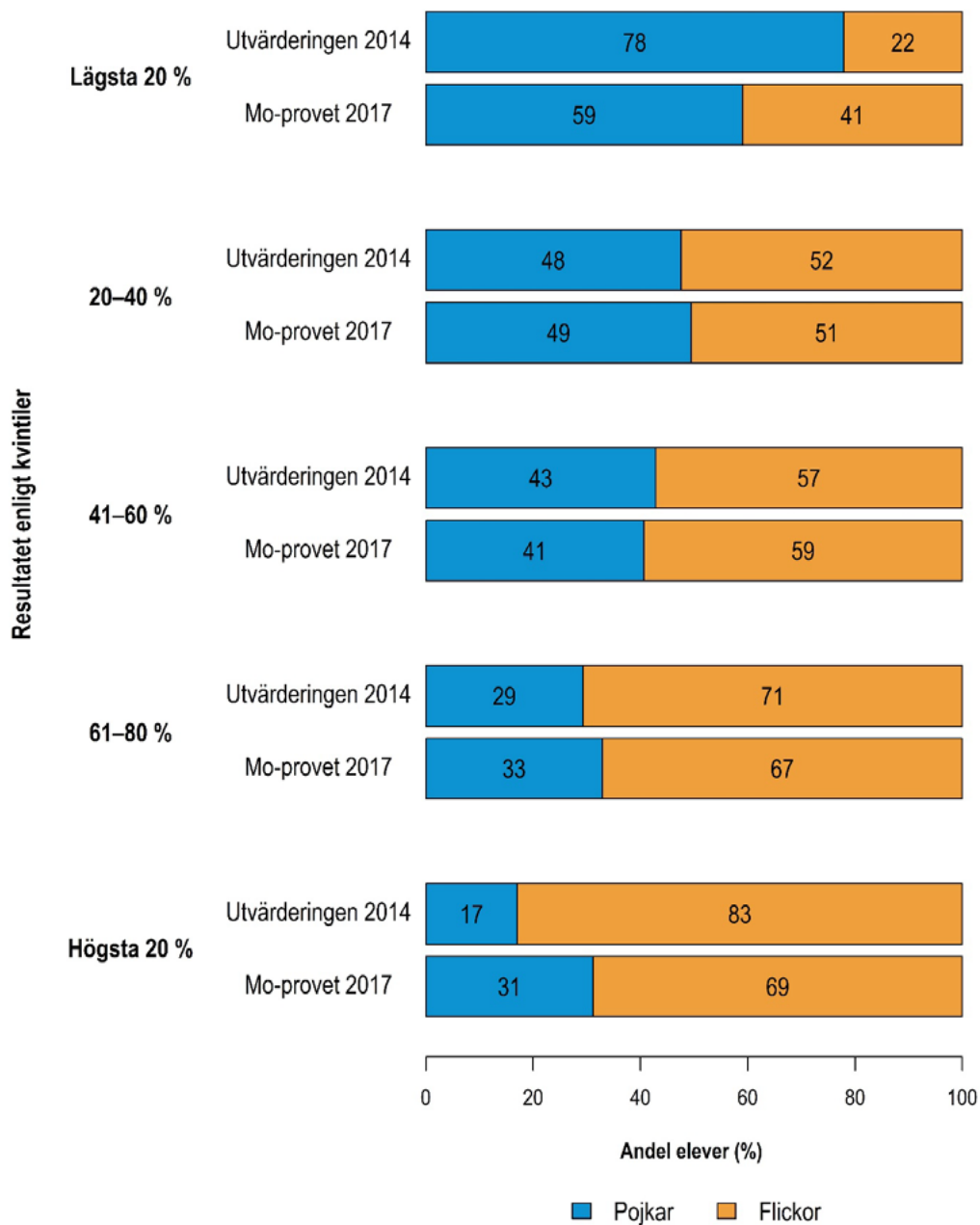
En motsvarande förändring uttrycker förklaringsgraden som är 13–14 % i årskurs 9 och 4 % i modersmålsprovet. Det innebär att sambandet mellan kön som en bakgrundsvariabel och resultatet är svagare i studentprovet än i årskurs 9. Det andra effektvärdet, Vargha-Delaney's A, visar på liknande skillnader: Andelen är lägre (64 %) i modersmålsprovet jämfört med årskurs 9 (75 % och 83 %).

Skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat i modersmålsprovet är 7,6 på skalan 0–114 poäng inom den grupp av studerande som ingår i samplet. Då utgångsläget inkl. elevernas resultat i utvärderingen och deras modersmålsvitsord tas med i beräkningen är skillnaden endast 0,2 poäng. Det innebär att flickorna och pojkarna trots de generella förändringar som går att se i analyserna presterat mer eller mindre på samma nivå som eleverna i slutet av årskurs 9.

4.4 Resultatet i skrivuppgifterna

I utvärderingen i modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2014 ingick tre skrivuppgifter: ett brev, en insändare och en uppgift där eleverna antingen skulle skriva en nyhetstext eller en beskrivning utifrån en bild. Insändaren var materialbaserad. I modersmålsprovet, som år 2017 bestod av ett textkompetensprov och ett essäprov, fokuserade essäprovet på skrivfärdigheter. Examinanderna skrev en valfri essä utifrån ett antal alternativ och material. En del av uppgifterna var materialbaserade. I detta avsnitt jämförs resultatet i skrivuppgifterna i årskurs 9 med resultatet i essäprovet.

Följande figur illustrerar andelarna pojkar och flickor i de fem kvartilerna i skrivuppgifterna i årskurs 9 och i essäprovet:

FIGUR 8. Andelarna flickor och pojkar i kvintilerna (femtedelarna) i åk 9 och i modersmålsprovet. n = 492

Figuren vittnar om en liknande skillnad som den generella förändringen från årskurs 9 till studenten, det vill säga: Förändringen syns framför allt i den lägsta och den högsta kvintilen, och den är positivare för pojkarnas del än för flickornas del. I den lägsta kvintilen (under 20 %) har andelen pojkar minskat från 78 % till 59 % samtidigt som flickornas andel stigit från 22 % till 41 %.

I tabellen syns en del värden som också visar vad som skett i förhållandet mellan flickornas och pojkarnas resultat mellan årskurs 9 och modersmålsprovet:

TABELL 5. Värden som beskriver skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat i skrivuppgifterna i åk 9 och i essäprovet i modersmålsprovet.

	Genomsnitt (pojkar/flickor)	Standardavvikelse (pojkar/ flickor)	Förklaringsgrad	Effektstorlek (Cohens d)	Effektstorlek (Vargha-Delaney's A)
Skrivuppgifterna åk 9 (skala 0–50 p.)	29,1 / 36,1	8,1 / 6,4	18 %	-0,97	77 %
Essäprovet (skala 0–60 p.)	30,2 / 34,6	10,4 / 10,2	4 %	-0,43	69 %

Värdena i tabellen bekräftar tendensen i den föregående figuren. Förklaringsgraden har minskat från 18 % i årskurs 9 till 4 % i studenten, vilket signalerar att könsvariabeln har ett svagare samband med resultatet i studentprovet än i utvärderingen i årskurs 9. Förändringen i effektstorleken (Cohens d) vittnar om samma förändring: från $-0,97$ (stor skillnad) i årskurs 9 till $-0,43$ (mellanstor skillnad) i studenten.

Alla dessa siffror vittnar om att pojkarnas resultat förbättras i förhållande till flickorna från slutet av årskurs 9 till studentprovet. Även om det är ett positivt resultat, är det skäl att komma ihåg att skillnaden mellan flickor och pojkar fortfarande är betydande i modersmålsprovet (Se kapitel 7).

Bakgrunds-
variablerna:
Kan resultaten
förklaras?

5

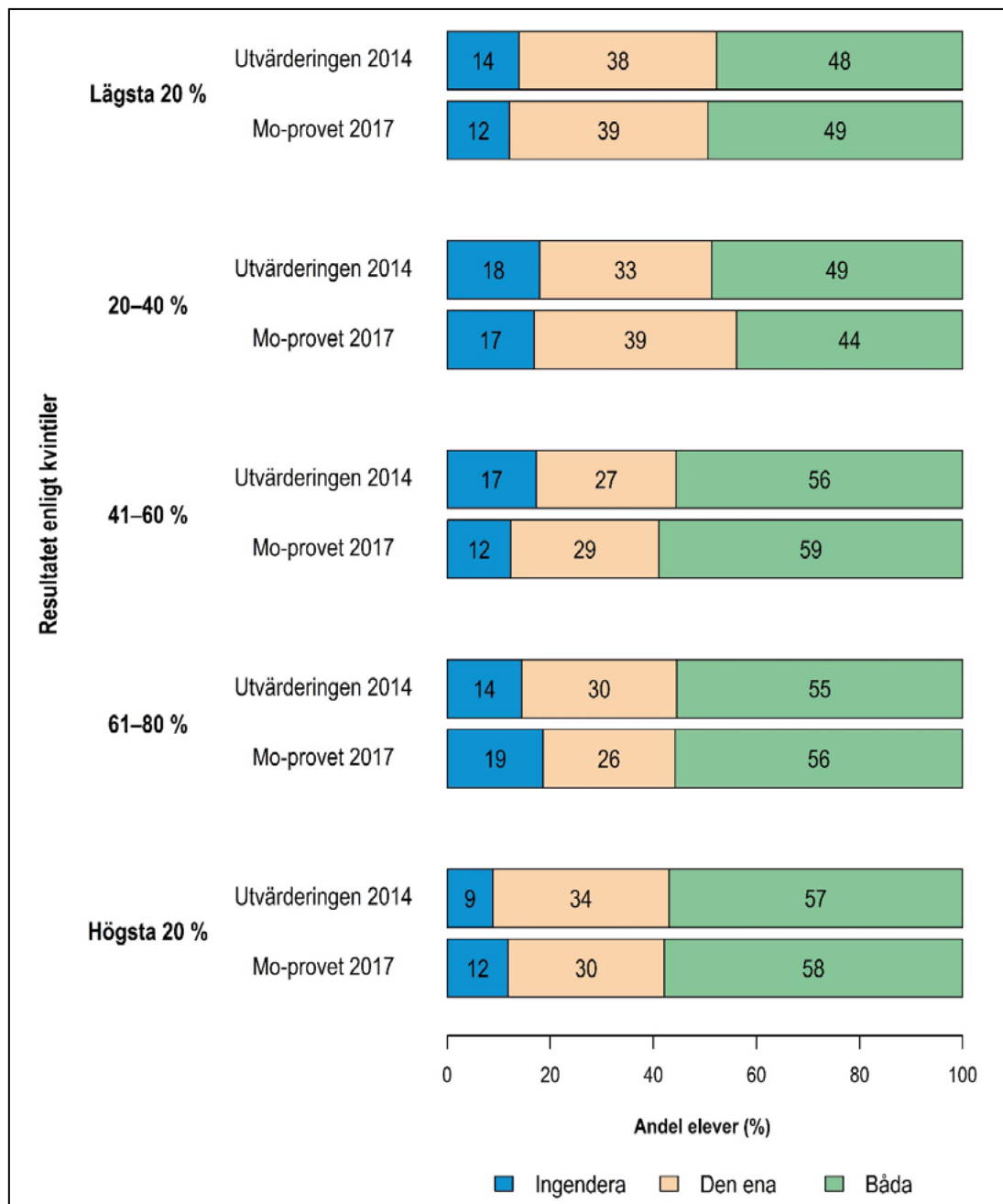
Frågan om vad resultaten i utvärderingen i årskurs 9 och i modersmålsprovet beror på är mycket svår att besvara och så komplex att det finns en risk att förklaringarna ger en förenklad bild av hur man kan förbättra lärresultaten i skolorna. När det gäller resultaten i denna utvärdering går det att visa på, om inte direkta orsaker, så åtminstone vissa samband mellan resultaten och olika bakgrundsvariabler. För denna lilla longitudinella utvärdering har tre bakgrundsvariabler valts ut: vårdnadshavarnas utbildningsnivå, elevernas läsintresse och deras användning av svenska på fritiden. Övriga bakgrundsvariabler har inte analyserats, och som redan framgått i de föregående avsnitten finns det genomgående ett tydligt samband mellan resultat och kön. Variablerna som analyseras i detta kapitel härstammar från enkäten som eleverna besvarade i samband med utvärderingen i årskurs 9.

5.1 Vårdnadshavarnas utbildningsnivå

När det gäller analysen av sambandet mellan resultatet och vårdnadshavarnas utbildningsnivå, eller egentligen studentstatusen hos elevernas vårdnadshavare, är det viktigt att komma ihåg att det är en specifik, utvald elevgrupp som står i fokus i denna utvärdering. Det är en grupp elever som fortsatt till gymnasieutbildningen efter den grundläggande utbildningen. Resultatet skulle antagligen se annorlunda ut om analysen också omfattade de elever som fortsatt till yrkesutbildningen. I analysen av sambandet mellan vårdnadshavarnas utbildningsnivå och resultatet i utvärderingen av lärresultat i till exempel modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2019 visade det sig att det fanns ett samband mellan resultatet och utbildningsnivån hos elevernas vårdnadshavare. Sambandet var aningen tydligare när det gällde mammans utbildningsnivå (Se Hellgren & Marjanen 2020: 48).

I denna utvärdering som utgår från utvärderingen 2014 finns det samband som syns, men de är inte direkt kopplade till framgång vare sig i utvärderingen eller modersmålsprovet. Följande figur visar resultatet i utvärderingen i årskurs 9 och i modersmålsprovet uppdelat i kvintiler enligt vårdnadshavarnas utbildningsnivå. Andelarna i de färgade fälten visar de procentuella andelarna elever vars vårdnadshavare har olika studentstatus: ingendera är student (blå), ena är student (beige) och båda är studenter (grön). Här är det viktigt att observera att andelarna i de tre fälten

också avspeglar de faktiska antalen som finns bakom procentvärdena. Fler gymnasiestuderande kommer från hem där antingen båda eller en vårdnadshavare är student än från hem där ingen vårdnadshavare är student.

FIGUR 9. Resultatet i kvintiler enligt vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund i årskurs 9 och i modersmålsprovet.

Figuren uppvisar genomgående en mycket jämn fördelning oavsett vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund. På det vågräta planet syns inget anmärkningsvärt i figuren förutom det tydliga faktum att gymnasiestuderande tenderar att komma från hem där också vårdnadshavarna avlagt studentexamen. Vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund spelar en roll i resultatet, och man kan mot bakgrund av figuren säga att den rollen är rätt konstant från årskurs 9 till studenten för denna utvalda elevgrupp.

Det finns ett samband mellan resultatet och vårdnadshavarnas utbildningsnivå, men sambandet bestämmer inte per automatik elevens resultat. Med några få undantag: I de två lägsta kvartilerna (under 41 %) är andelen elever med båda vårdnadshavarna studenter lägre än i de tre högre kvartilerna (över 41 %). Möjligtvis kan man också se en aningen mindre andel elever från icke-studenthem i den högsta kvartilen, i synnerhet när det gäller utvärderingen i årskurs 9, där andelen är 9 %.

För övrigt kan man möjligtvis se det som ett positivt resultat, att fördelningarna är så jämna på det lodräta planet. Rent hypotetiskt kunde det finnas en märkbart större andel elever från icke-studenthem i de lägre kvartilerna, och vice versa beträffande de högre kvartilerna.

Även om det finns ett samband gäller det, som redan konstaterats, att vara försiktig med tolkningen eftersom detta är en utvald grupp gymnasiestuderande. I följande tabell finns genomsnitten, standardavvikelse och förklaringsgraden för jämförelsen av sambandet mellan resultatet och vårdnadshavarnas studentstatus. Förklaringsgraden på 0 % visar att sambandet i själva verket är svagt:

TABELL 6. Resultatet enligt vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund.

	Genomsnitt (ingen/den ena/båda)	Standardavvikelse (ingen/ den ena/båda)	Förklaringsgrad
Utvärderingen åk 9 (skala 0–98 p.)	63,8 / 64,5 / 66,3	11,4 / 12,8 / 12,6	0 %
Modersmålsvitsordet åk 9 (skala 4–10)	8,3 / 8,3 / 8,5	0,8 / 0,9 / 0,9	0 %
Modersmålsprovet (skala 0–114 p.)	58,0 / 56,0 / 59,3	15,8 / 17,6 / 17,8	0 %

Tabellen visar genomgående på mycket jämna siffror: det gäller den första kolumnen till vänster med poängresultaten för de olika grupperna, det gäller också den mellersta kolumnen med standardavvikelse och kanske i synnerhet kolumnen längst till höger som anger förklaringsgraden. Enligt förklaringsgraden som är 0 % finns det inget samband mellan vårdnadshavarnas studentstatus och resultatet. I följande tabell ytterligare värden som påvisar obefintliga skillnader:

TABELL 7. Resultatet enligt vårdnadshavarnas utbildningsbakgrund.

	Jämförelse	Effektstorlek (Cohens d)	Effektstorlek (Varghas-Delaney's A)	Signifikans (p-värde)
Utvärderingen åk 9	Ingendera vs. den ena	-0,06	56 %	0,68
	Ingendera vs. båda	-0,20	63 %	0,08
	Den ena vs. båda	-0,14	58 %	0,08
Modersmåls-vitsordet åk 9	Ingendera vs. den ena	0,08	64 %	0,96
	Ingendera vs. båda	-0,16	73 %	0,05
	Den ena vs. båda	-0,24	71 %	0,01
Modersmålsprovet	Ingendera vs. den ena	0,12	47 %	0,87
	Ingendera vs. båda	-0,07	53 %	0,25
	Den ena vs. båda	-0,18	57 %	0,07

Effektstorlekarna anger hur mycket resultaten avviker från varandra och kolumnen längst till höger anger signifikansvärdet, det vill säga om resultatet är statistiskt signifikant. Av dessa värden är inget statistiskt signifikant, förutom värdet 0,01 beräffande slutvitsordet i åk 9.

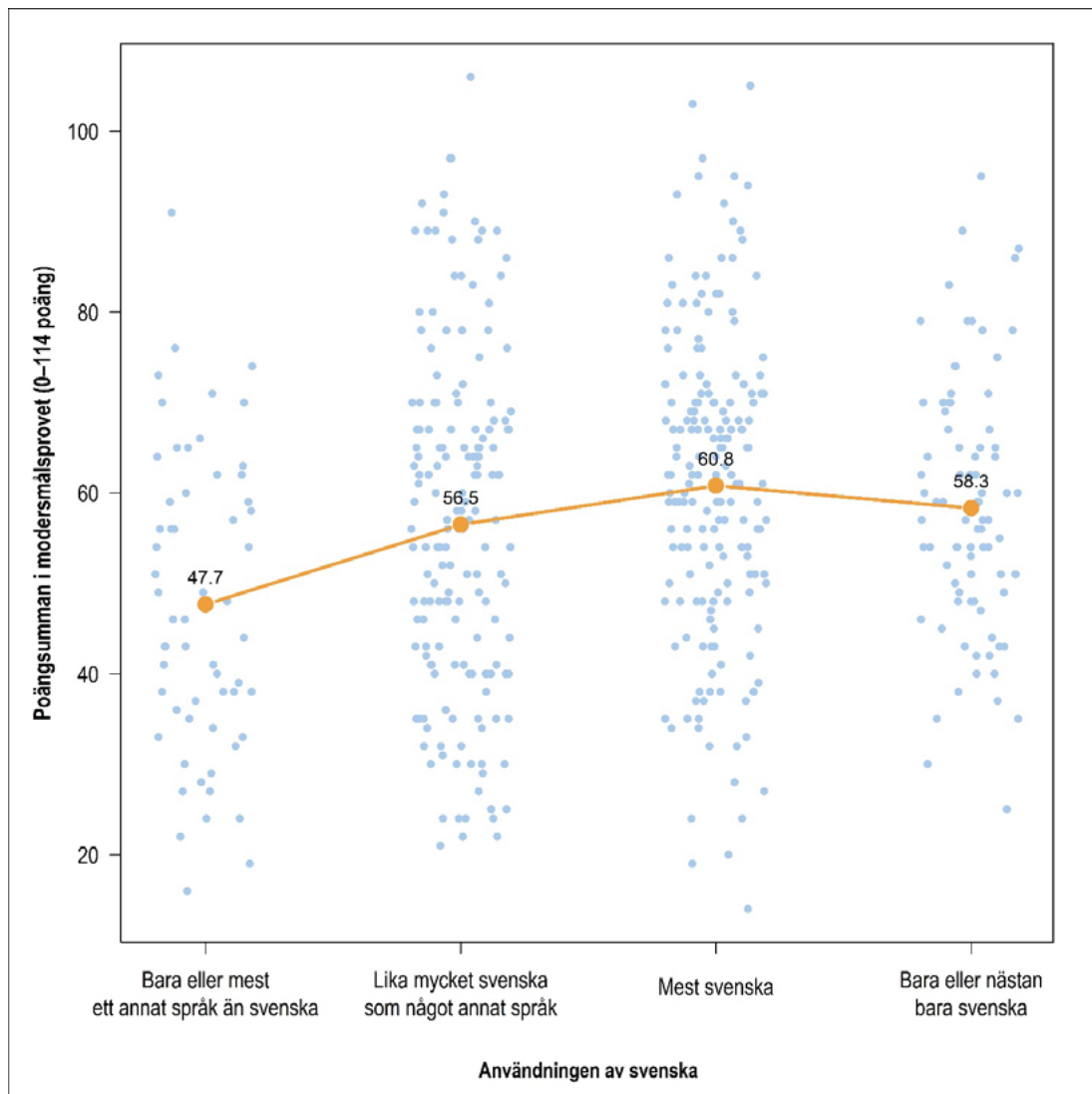
5.2 Användningen av svenska på fritiden

Eftersom frågan om elevernas språkbakgrund ofta dyker upp när det gäller svenskspråkiga elevers resultat i olika undersökningar och utvärderingar i Finland, granskas sambandet mellan elevernas resultat i modersmålsprovet och elevernas språkbakgrund i detta avsnitt.

De nationella utvärderingarna av lärresultat i modersmål och litteratur har i regel innehållit en uppsättning frågor om elevernas användning av svenska i åtta vanliga vardagliga situationer utanför skolan. Situationerna gäller bland annat familjen, vänner, fritidsintressen och medier.

Eleverna uppgav i samband med utvärderingen i årskurs 9 sin språkanvändning i olika situationer på skalan 1–5. De elever som valde värdet 1 använde *aldrig svenska* i den angivna situationen, medan de elever som valde värdet 2 använde *mest något annat språk*, och de som valde värdet 3 använde *lika mycket svenska som något annat språk*. Ett val av värdet 4 innebär att eleven *mest använde svenska* i den angivna situationen och ett val av värdet 5 betyder att han eller hon *alltid använde svenska*.

För att undersöka om det finns ett samband mellan språkanvändningen i de olika situationerna och resultatet i studentprovet i denna utvärdering delades eleverna in i fyra grupper utifrån genomsnittet: *bara eller mest ett annat språk än svenska*, *lika mycket svenska som något annat språk*, *mest svenska* och *bara eller nästan bara svenska*. Resultatet för de fyra elevgrupperna syns i följande figur (poängskalan i modersmålsprovet är 0–114 p.):

FIGUR 10. Resultatet i modersmålsprovet i förhållande till examinandernas användning av svenska i olika situationer (frågan ställd i årskurs 9).

Figuren visar att det finns ett samband mellan användningen av svenska i olika situationer och resultatet i modersmålsprovet. Det syns i synnerhet i skillnaden mellan elevgruppen som bara eller mest använder ett annat språk än svenska (genomsnitt 47,7) och elevgruppen som använder mest svenska (genomsnitt 60,8). Samtidigt som figuren påvisar ett mönster mellan genomsnitten, visar de små prickarna att det också finns en hel del individuell variation inom de fyra grupperna. Förklaringsgraden för användningen av svenska är 5 %, vilket är ungefär samma som förklaringsgraden för kön (4 %), men tydligt högre än vårdnadshavarnas utbildningsnivå (0 %).

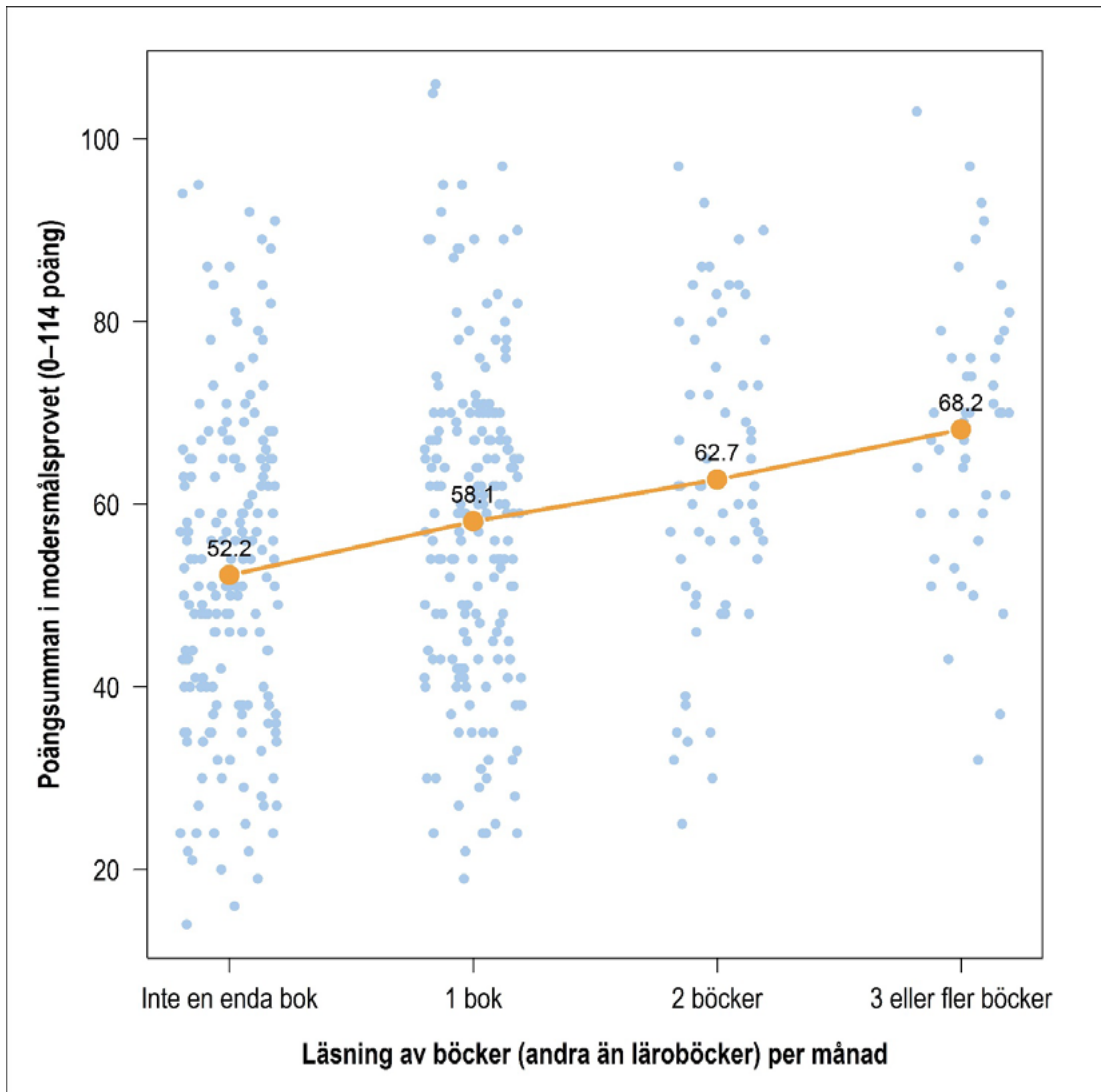
I nationella utvärderingar av lärresultat i årskurs 9 har man kunnat skönja ett visst samband mellan elevernas språkanvändning och deras skrivfärdigheter (delområdet att producera texter). I de föregående utvärderingarna 2005, 2010 och 2014 i årskurs 9 framgick ett statistiskt signifikant resultat som tyder på att elever som inte använder lika mycket svenska i sin vardag har svagare skrivfärdigheter än de elever som använder mest svenska eller bara svenska i sin vardag (Silverström 2015: 109; Hellgren 2011: 73–74; Silverström 2006: 53). Utvärderingen 2019 visade på ett liknande samband (Hellgren & Marjanen 2020: 52). I utvärderingen 2014 var resultatet för de eleverna som använde enbart eller mest annat språk än svenska tydligt svagare i delområdet språkkännedom (Silverström 2015: 108). Ett statistiskt signifikant resultat framgick inte 2019.

När det gäller gymnasieutbildningen och resultatet i modersmålsprovet, tyder figuren ovan på att det möjligtvis finns ett tydligare samband mellan användningen av svenska på fritiden och resultatet inom gymnasieutbildningen än vad som framgått i slutet av årskurs 9. Ett liknande samband mellan resultatet i modersmålsprovet och en låg svenskhetsgrad på studieorten har påvisats i en annan analys av gruppen underkända i modersmålsprovet (Hellgren 2020: 116–117).

5.3 Läsintresset

Den senaste utvärderingen i modersmål och litteratur i årskurs 9 påvisade ett tydligt samband mellan läsintresse och resultat (Hellgren & Marjanen 2020: 156). Ju mer eleverna var intresserade av att läsa böcker på fritiden, desto bättre presterade de i utvärderingen. Också i utvärderingen i årskurs 9 år 2014 var sambandet mellan resultatet och bokläsningen liknande som år 2019 (Silverström & Rautopuro 2015: 111–112). PISA-undersökningarna har åren 2000, 2009 och 2018 då läsning stått i fokus också kommit fram till att ett starkare läsintresse har samband med ett bättre resultat (Leino et al. 2019: 88–89).

Här står elevgruppen som fortsatte till gymnasiet från årskurs 9 år 2014 i fokus. Frågan är om det läsintresse som de angett i årskurs 9 syns som ett samband med resultatet i modersmålsprovet ungefär tre år senare. Eleverna svarade på frågan *Hur många böcker (andra än läroböcker) läser du på din fritid i genomsnitt i månaden?* Svarsalternativen var: inte en enda bok, en bok, 2 böcker, 3 böcker och 4 eller fler böcker. I figuren nedan har kategorierna 3 böcker och 4 böcker eller fler slagits ihop. Poängskalan är modersmålsprovets 0–114 poäng.

FIGUR 11. Resultatet i modersmålsprovet (0–114 poäng) enligt elevernas läsintresse i år 9.

Figuren visar tydligt att de som läser mer böcker på fritiden har presterat bättre i modersmålsprovet. Resultaten är konsekvent stigande. Av figuren framgår också att antalet elever i de fyra grupperna varierar rätt mycket. Antalet elever som läser två, tre eller fler böcker är mindre än antalet elever i grupperna längst till vänster i figuren. Figuren visar också att det finns en hel del individuell variation bakom genomsnittet. Ett starkare läsintresse förutspår till en viss grad ett bättre resultat i modersmålsprovet, men det bestämmer inte resultatet. Också enskilda elever som läser mindre kan prestera väl, och vice versa.

Förklaringsgraden för bokläsning är 8 %, vilket är ett tydligt samband. I analysen är det värt att observera att frågan om bokläsningen ställdes till eleverna i årskurs 9 och att sambandet med resultatet undersöktes i förhållande till resultatet i modersmålsprovet tre år senare. Det är möjligt att sambandet hade sett aningen annorlunda ut om frågan hade ställts i samband med modersmålsprovet.

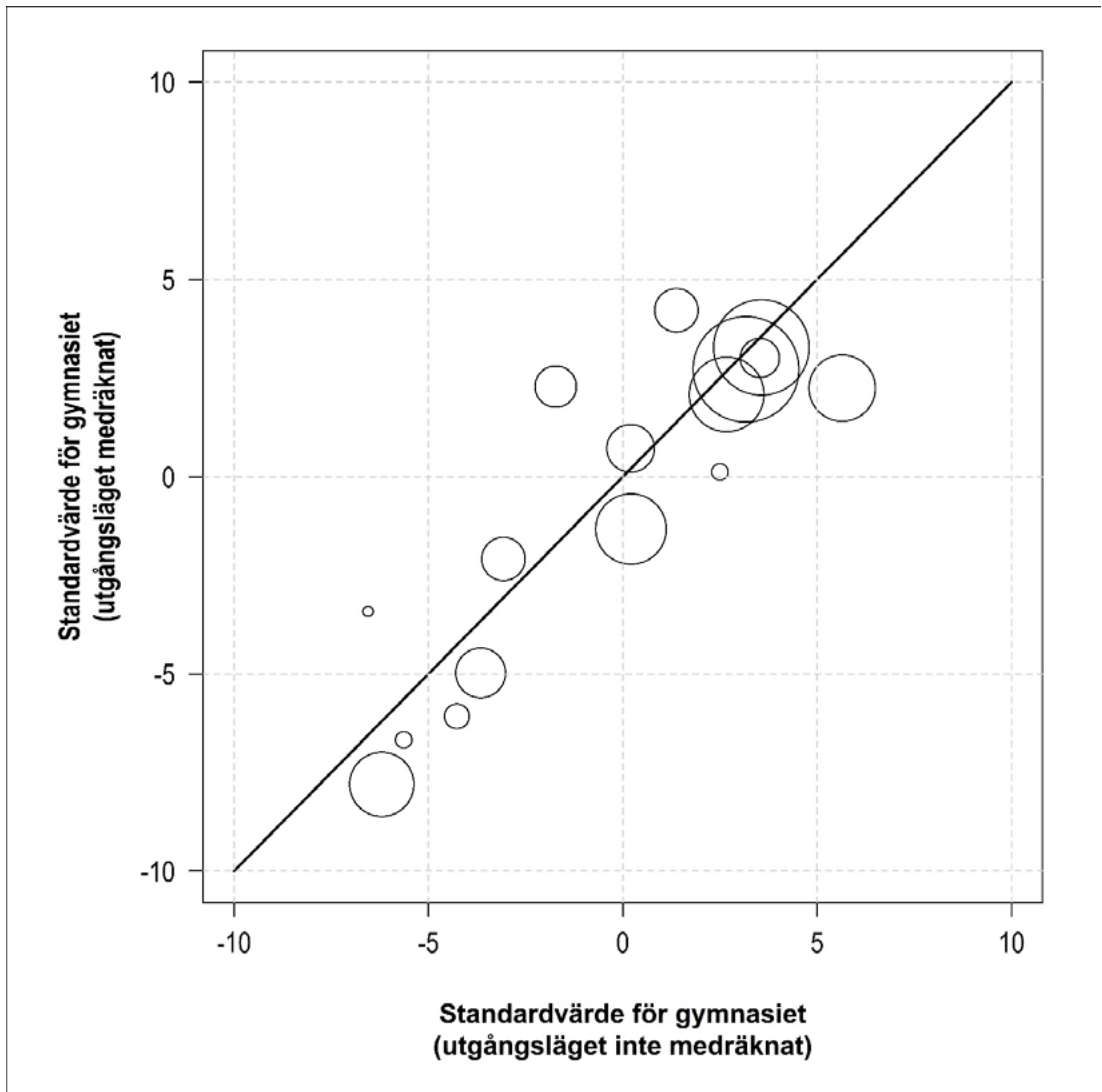
Skillnader mellan gymnasierna

6

Analyserna i utvärderingen visar i synnerhet att grunderna för gymnasiestuderandenas kunskaper och färdigheter i hög grad redan utformats då de inleder sina gymnasiestudier. Elevernas resultat i utvärderingen i årskurs 9 och deras modersmålsvitsord i årskurs 9 förklarade hela 37 % av deras resultat i modersmålsprovet. I den parallella finskspråkiga lilla longitudinella utvärderingen var förklaringsgraden aningen högre: 44,2 %. Av alla de undersökta sambanden i denna utvärdering hade utgångsläget det starkaste sambandet med resultatet i modersmålsprovet. Trots att sambandet är starkt, är det inte deterministiskt: Bland gymnasiestuderandena finns det också många som avviker från det generella mönstret.

Skillnaderna mellan gymnasierna täckte 15 % av variationen för modersmålsprovets hela poängskala (0–114 poäng) då analysen tar hänsyn till utgångsläget. I den finskspråkiga utvärderingen var procentvärdet aningen lägre: 8,6 %, vilket kunde tyda på en aningen jämnare nivå mellan gymnasierna. Samtidigt gäller det att vara försiktig med slutsatser eftersom antalet svenskspråkiga gymnasier är rätt litet i detta sampel. Några mycket små gymnasier, där under fem studerande som ingår i uppföljningen studerade, ingår inte i analysen. Antalet studerande i de olika gymnasierna varierar överlag rätt mycket inom samplet.

Följande figur illustrerar de genomsnittliga positionerna för de 17 svenskspråkiga gymnasierna. Varje cirkel betecknar ett gymnasium, och storleken på cirkeln anger storleken på gymnasiet enligt antalet examinander som ingår i utvärderingen. Den lodräta axeln visar positioner där utgångsläget beaktats, medan den vågräta axeln visar positioner där utgångsläget inte beaktats. Standardvärdet (intercept) betecknar inget specifikt poängtal, utan tillämpas i figuren för att jämföra gymnasierna med varandra. Figuren ger i princip svar på frågan: Hur förändras gymnasiernas positioner beträffande modersmålsprovets resultat i förhållande till varandra då man beaktar eller inte beaktar studerandenas utgångsläge i slutet av årskurs 9? Med utgångsläget menas resultatet i utvärderingen i årskurs 9 och det modersmålsvitsord som eleverna uppgett under vårterminen i årskurs 9.

FIGUR 12. Gymnasiernas placeringar i förhållande till varandra med hänsyn till utgångslägets inverkan. n = 17 gymnasier

En cirkel som är belägen högt uppe i det högra hörnet innebär att gymnasiet i fråga överlag har ett starkt genomsnittligt resultat. En cirkel som är belägen nere i det vänstra hörnet innebär ett svagt genomsnitt. De statistiska analyserna visar att ordningsföljden är rätt stabil oavsett om man tar hänsyn till utgångsläget eller ej. Korrelationen mellan värdena som tar hänsyn till utgångsläget och värdena som inte tar hänsyn till utgångsläget är 0,85, vilket är ett högt värde.

Men figuren visar också på variation mellan gymnasierna. För att se hur beaktandet av utgångsläget påverkar gymnasiet placering kan man i figuren välja en cirkel och studera vilka värden den ger på de båda axlarna. Om det lodräta värdet är högre än det vågräta värdet innebär det att sambandet

mellan utgångsläget och gymnasiets placering är starkare än i sådana fall där det vågräta värdet är högre än det lodräta värdet. Ett exempel: Cirkeln som är belägen längst till höger är belägen i en punkt där den vågräta axeln ungefär ger standardvärdet 6, medan den lodräta axeln ungefär ger standardvärdet 2. Eftersom det vågräta värdet är högre innebär det att gymnasiets position är bättre om man inte beaktar utgångsläget än om man gjorde det. Det innebär att positionen försvagas en aning då man jämför utgångsläget med modersmålsprovet. Det här gäller cirklarna som är belägna under den diagonala linjen. Om en cirkel är belägen ovanför linjen gäller det motsatta: då är placeringen bättre om man tar hänsyn till utgångsläget än om man inte gör det.

Antalet gymnasier som jämförs är litet och det gäller att vara försiktig med generaliseringar. Överlag vittnar figuren om små förändringar. Gymnasiernas placeringar förändrades inte nämnvärt då utgångsläget beaktades och vice versa, men det fanns undantag. Den största förändringen var sex placeringar inom gruppen på 17 gymnasier.

Resultaten i modersmåls- provet 2017

Alla analyserna i de föregående kapitlen har gällt en utvald grupp på sammanlagt ca 500 elever som deltog i både utvärderingen av lärresultat i modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2014 och skrev modersmålsprovet i studentexamen våren 2017. Denna elevgrupp utgjorde en fjärdedel av alla de 1 997 examinander som skrev modersmålsprovet våren 2017. I detta avslutande kapitel beskrivs – för jämförelsens skull – resultatet för alla examinander som skrev modersmålsprovet år 2017.

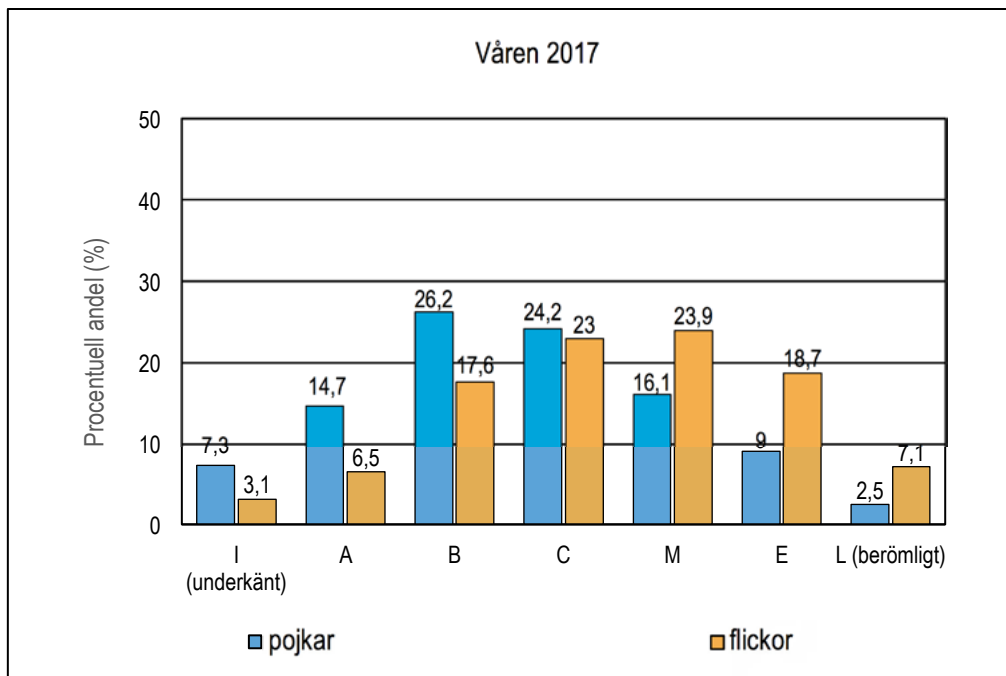
I kapitlet görs ingen analys av hur sampelgruppens resultat förhåller sig till de faktiska resultaten. Resultatet i modersmålsprovet våren och hösten 2017 presenteras främst för att visa hur resultaten fördelade sig år 2017, och för att visa att könsskillnaden som framgått i flera figurer i denna rapport också syns mycket tydligt i slutändan, då vitsorden för modersmålsprovet fördelas på skalan från I (underkänt) till L (berömligt).³

Våren 2017 fördelade sig vitsorden i modersmålsprovet på följande sätt:

---

³ I figurerna nedan och i hela denna rapport används termerna 'flickor' och 'pojkar' genomgående trots att Studentexamensnämndens statistik använder sig av termerna 'män' och 'kvinnor'. Anledningen till termvalet i denna rapport är enbart pragmatisk.

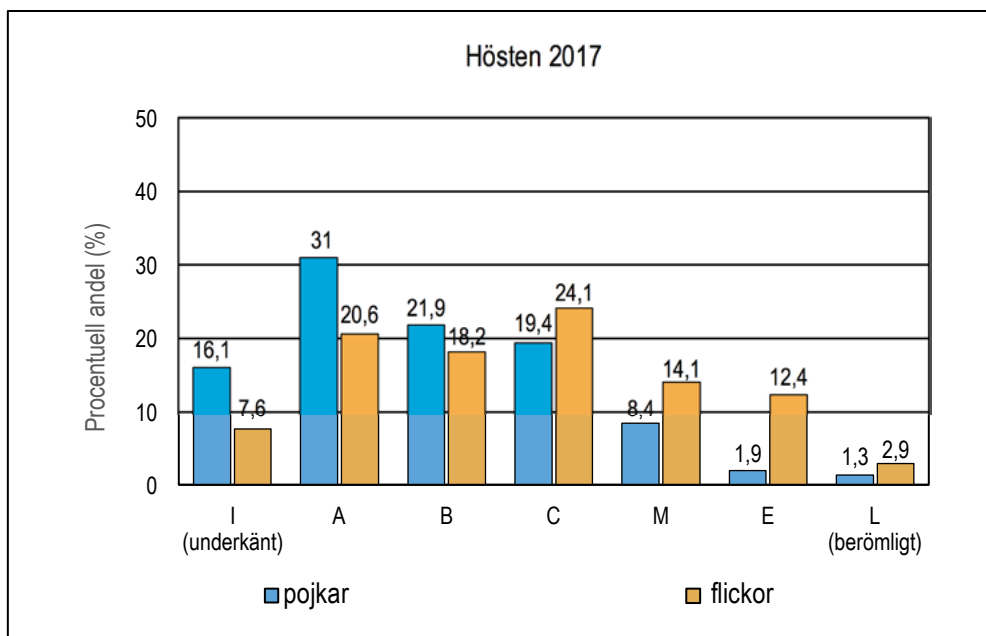

FIGUR 13. Resultatet i modersmålsprovet våren 2017. n = 1 997 (Källa: Studentexamensnämnden 2020)

Flickorna dominerar bland de högsta vitsorden M, E och L, medan pojkarna dominerar bland de lägsta vitsorden I (underkänt), A och B. Det här är en återkommande resultatbild i vårens provomgång i modersmål och litteratur.

Höstens resultat är i regel svagare än vårens resultat i modersmålsprovet, men uppvisar en liknande resultatbild som våren när det gäller könsfördelningen. Andelen mycket svaga prestationer har varit iögonenfallande stor i höstgruppen de senaste åren (Hellgren 2020a: 95–97).

FIGUR 14. Resultatet i modersmålsprovet hösten 2017. n = 325 (Källa: Studentexamensnämnden 2020)

Bland de svagaste prestationerna hösten 2017 syns en mycket stor andel pojkar: hela 16,1 % är underkända och 31 % har det lägsta godkända vitsordet A. Sammanlagt återfinns nästan hälften av pojkarna i höstgruppen i de två lägsta vitsordskategorierna. Flickorna dominerar bland de högsta vitsorden även om resultatet är svagare än i vårgruppen.

Resultatet i det svenska modersmålsprovet har varit en aning svagare än det motsvarande finska provet i *äidinkieli* under 2010-talet (Hellgren 2020a). Skillnaden har varit mycket liten i våromgångarna, och mycket tydlig i höstomgångarna. Skillnaden har framför allt gått att se i den svagare ändan av resultatfördelningarna, där modersmålet svenska haft en större andel svagare prestationer (Hellgren 2020a: 95–97).

Under de senaste åren har gränsen för godkänt i modersmålsprovet legat vid ungefär 30 poäng eller aningen under. Det gäller både de sista pappersbaserade proven ändå till våren 2018 och de digitala proven från och med hösten 2018. I en analys av examinanderna i den svagaste gruppen, det vill säga gruppen som är eller riskerar att bli underkänd har det visat sig att det finns förhållandevis fler pojkar, fler examinander från mycket finskspråkiga orter och fler examinander med yrkes- och vuxenstudiebakgrund i den svagaste gruppen (Hellgren 2020b: 123).

Ställer man dessa resultatfördelningar i förhållande till analyserna i denna rapport av det som sker mellan flickornas och pojkarnas resultat från årskurs 9 till modersmålsprovet kan man konstatera: Trots att skillnaden blir mindre från årskurs 9 till modersmålsprovet och trots att pojkarna förbättrar sina placeringar aningen mer än flickorna, kvarstår ändå en iögonenfallande skillnad i slutet av gymnasieutbildningen. Könsskillnaden uppstår under åren i den grundläggande utbildningen och den lever segt kvar också efter slutet av årskurs 9.

Sammanfattning och rekommendationer

8

Bakgrund

Den här lilla longitudinella utvärderingen i modersmål och litteratur genomfördes som en jämförelse av elevernas resultat i en nationell utvärdering av lärresultat i modersmål och litteratur i slutet av årskurs 9 med deras resultat i modersmålsprovet i studentexamen, det vill säga slutet av gymnasieutbildningen. Jämförelsen sträcker sig från våren 2014 till våren 2017. Denna rapport är skriven i slutet av år 2020.

Elevgruppen som ingick i utvärderingen bestod av 492 elever som både deltog i utvärderingen i årskurs 9 våren 2014 och skrev modersmålsprovet våren 2017. De elever som fortsatte till yrkesutbildningen följdes inte upp i utvärderingen, dels för att det inom yrkesutbildningen inte finns någon motsvarighet till studentexamen som hade möjliggjort en mät punkt.

Utvärderingen gör inget anspråk på att ge en heltäckande bild av det som sker med elevernas kunskaper efter årskurs 9 fram till slutet av gymnasieutbildningen. Eftersom utvärderingen var småskalig avgränsades också frågorna och antalet bakgrundsvariabler. Oavsett avgränsningarna, visade utvärderingen på vissa tydliga mönster i det som sker mellan utgångsläget i årskurs 9 och modersmålsprovet ungefär tre år senare.

Centrala resultat: Vad sker mellan åk 9 och modersmålsprovet?

När det gäller slutet av den grundläggande utbildningen måste det framför allt konstateras att de elever som fortsätter till gymnasiet utgör en starkare grupp än den elevgrupp som fortsätter till yrkesutbildningen. Gymnasiestuderandenas kunskaper och färdigheter har i de nationella utvärderingarna konstaterats vara starkare i alla delområden som utvärderats inom läroämnet modersmål och litteratur.

Uppföljningen av elevernas resultat från slutet av den grundläggande utbildningen till studentprovet i modersmål visar att utgångsläget förutspår en stor del av resultaten i modersmålsprovet, men: utgångsläget bestämmer inte resultatet i provet. Ett liknande resultat framgick i den parallella finskspråkiga lilla longitudinella utvärderingen 2014–2017 (Harjunen m.fl. 2020). Elevernas resultat i utvärderingen i årskurs 9 och deras modersmålssvitsord i årskurs 9 förklarade hela 37 % av deras resultat i modersmålsprovet. I den parallella finskspråkiga lilla longitudinella utvärderingen var förklaringsgraden aningen högre: 44,2 %. Av alla de undersökta sambanden i denna utvärdering hade utgångsläget det starkaste sambandet med resultatet i modersmålsprovet. Trots att sambandet är starkt, är det inte deterministiskt: Bland gymnasiestuderandena finns det också många som avviker från det generella mönstret.

Elevernas resultat i utvärderingen och modersmålsprovet delades in i så kallade kvintiler, det vill säga andelar på 20 % från den lägsta (under 20 %) till den högsta (över 80 %) resultatnivån. I analyserna undersöktes om elevernas kvintilpositioner eventuellt förändrades från årskurs 9 till modersmålsprovet. Analysen visade både på oföränderlighet och föränderlighet.

Det är framför allt ytterligheterna som är rätt oföränderliga: majoriteten av eleverna i den svagaste (55 %) och den starkaste (56 %) elevgruppen i slutet av årskurs 9 ingick fortsättningsvis tre år senare i samma resultatgrupper i modersmålsprovet. På de övriga resultatnivåerna skedde det mer rörelse mellan kvintilerna, både mot starkare och svagare resultat. Resultatförändringarna i utvärderingen berättar inte hur elevernas färdigheter utvecklats från årskurs 9 till studentprovet, utan visar framför allt hur elevernas positioner förändrats i förhållande till varandra inom den utvalda gruppen på 492 elever.

Analyserna visade på ett liknande mönster beträffande flickornas och pojkarnas resultatutveckling. Bland flickorna i den svagaste gruppen (under 20 %) fanns 65 % kvar i samma svaga grupp i modersmålsprovet. I den starkaste gruppen var motsvarande andel 56 %. När det gäller pojkarna var andelen pojkar som både placerade sig i den svagaste gruppen i slutet av årskurs 9 och i modersmålsprovet 51 %. I den starkaste gruppen var andelen 57 %. Antalsmässigt är detta inte – inom ramarna för samplet på 492 elever – frågan om några stora elevmängder, men det visar på ett tydligt mönster. I de svagaste grupperna både i årskurs 9 och i modersmålsprovet fanns det överlag mer pojkar än flickor, medan det motsatta gällde de starkaste grupperna. Ett liknande mönster framgick också i den parallella finskspråkiga utvärderingen (Harjunen m.fl. 2020).

Resultaten i den lilla longitudinella utvärderingen tyder på att det finns en grupp studerande som inleder sina gymnasiestudier i en rätt svag position och som inte verkar förbättra sin position under gymnasieutbildningen. Det innebär inte att inte deras kunskaper och färdigheter skulle utvecklas under gymnasietiden, utan att studerandena behåller sin svaga position i förhållande till de övriga studerandena i modersmålsprovet. I en annan analys av den svagaste gruppen i modersmålsprovet har det framgått att andelen pojkar, examinander från förhållandevis finskspråkiga orter och examinander som avlägger en kombinerad yrkes- och gymnasieexamen, och vuxenstuderande är förhållandevis stor i den svagaste gruppen (Hellgren 2020b: 122–123).

Det som är viktigt att notera är att pojkarna förbättrade sina positioner i förhållande till flickorna från årskurs 9 till studenten. Sammanlagt 37 % av pojkarna förbättrade sin position till skillnad från 22 % för flickornas del. I en noggrannare analys av andelarna pojkar och flickor på de olika resultatnivåerna visade det sig att andelen pojkar minskat en aning i den svagaste resultatgruppen och ökat i den starkaste resultatgruppen. För flickornas del gällde det motsatta: i den svagaste gruppen hade andelen flickor ökat, medan den minskat i den starkaste gruppen.

Det går alltså att se en viss positiv utveckling för pojkarnas del från utgångsläget i slutet av årskurs 9 till slutet av gymnasieutbildningen. Skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat var mindre i modersmålsprovet än både i utvärderingen i årskurs 9 och i modersmålsvitsorden i årskurs 9. Till saken hör dock att skillnaden mellan flickornas och pojkarnas resultat i alla delområden i modersmål och litteratur är stor i slutet av årskurs 9, och den är fortfarande stor i modersmålsprovet i studentexamen. Även om det alltså sker en viss utjämning, är skillnaden fortfarande märkbar i modersmålsprovet.

I utvärderingen gjordes endast ett begränsat urval analyser av samband mellan bakgrundsvariabler och resultat. De bakgrundsvariabler som analyserades var: vårdnadshavarnas utbildningsnivå, elevernas användning av svenska på fritiden och elevernas läsinnesse.

När det gäller analysen av sambandet mellan resultatet och vårdnadshavarnas utbildningsnivå, är det viktigt att komma ihåg att det är en specifik, utvald elevgrupp som står i fokus i denna utvärdering. Det är en grupp elever som fortsatt till gymnasieutbildningen efter den grundläggande utbildningen. Resultatet hade antagligen sett annorlunda ut om analysen också hade omfattat elever som fortsatt till yrkesutbildningen. Analysen visade hur som helst att det generellt sett fanns större andelar av elever med en eller två vårdnadshavare som tagit studenten jämfört med elever vars båda vårdnadshavare var icke-studenter på alla olika resultatnivåer i modersmålsprovet.

Det som var aningen oväntat var att studentstatusen inte tydligt varierade mellan de olika resultatnivåerna, utan var jämnt utspridd. Andelen elever med båda vårdnadshavarna studenter var inte högre i den starkaste gruppen, och inte heller lägre i den svagaste gruppen. Elever med ingendera vårdnadshavaren student kunde prestera på vilken nivå som helst. I den parallella finskspråkiga utvärderingen fanns ett liknande mönster.

I analysen av sambandet mellan vårdnadshavarnas utbildningsnivå och resultatet i den senaste utvärderingen i modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2019 visade det sig att det fanns ett samband mellan resultatet och utbildningsnivån hos elevernas vårdnadshavare. Sambandet var aningen tydligare när det gällde moderns utbildningsnivå (Hellgren & Marjanen 2020: 48). I både den svensk- och finskspråkiga lilla longitudinella utvärderingen spelade vårdnadshavarnas utbildningsnivå en svagare roll i studentprovet än i utvärderingen i årskurs 9 (Harjunen m.fl. 2020: 28).

Det fanns ett samband mellan användningen av svenska i olika situationer och resultatet i modersmålsprovet. Det syntes i synnerhet i skillnaden mellan elevgruppen som bara eller mest använde ett annat språk än svenska (genomsnitt 47,7 av 114 poäng) och elevgruppen som använde mest svenska (genomsnitt 60,8 av 114 poäng). Analysen tyder på att sambandet mellan användningen av svenska på fritiden och resultatet i modersmålsprovet är tydligare än vad som framgått i slutet av årskurs 9. Ett liknande samband inom gymnasieutbildningen har också påvisats i en annan analys av gruppen underkända i modersmålsprovet, där andelen examinander på gymnasieorter med hög andel finskspråkiga invånare i kommunen var förhållandevis stor i den svagaste gruppen (Hellgren 2020b: 116–117).

Sambandet mellan resultatet och elevernas läsintresse var mycket tydligt: de elever som läste mer böcker presterade också bättre i modersmålsprovet. Men det fanns undantag, enskilda elever som oberoende av hur mycket eller lite de läser tycks kunna prestera både svagt och starkt i modersmålsprovet.

I utvärderingen analyserades också hur de enskilda gymnasiernas genomsnittliga resultat i modersmålsprovet förhöll sig till utgångsläget. Syftet var att undersöka om det fanns mönster i hur resultatet i gymnasierna utvecklades i förhållande till utgångsläget. Analysen av gymnasiernas placeringar i förhållande till varandra byggde på en jämförelse av placeringen om man tog hänsyn till utgångsläget eller inte. Skillnaden visade sig vara liten eftersom korrelationen mellan de två varianterna var så hög som 0,85. Men det fanns enskilda gymnasier vars placeringar förändrades rätt mycket inom den lilla gruppen på 17 gymnasier som ingick i analysen. Gymnasier med färre än fem studerande togs inte med i analysen.

Mot bakgrund av resultaten av hur de enskilda elevernas resultat utvecklades och förändrades från årskurs 9 till studentprovet, kan man konstatera att förändringarna är betydligt tydligare när det gäller enskilda gymnasiestuderande än enskilda gymnasier. Det övergripande genomsnittet förändras inte särskilt mycket, men de enskilda studerandenas resultat kan förändras en hel del. Hör man till den svagaste eller starkaste gruppen i början av gymnasieutbildningen är sannolikheten större att man behåller sin position. Med tanke på den svagaste gruppen är det ett beklagligt resultat, medan den starkaste gruppens resultat visar att goda grunder i slutet av årskurs 9 också ger framgång senare i livet.

Rekommendationer

1. **Identifiera och stöd, sporra och uppmuntra de studerande som redan i början av gymnasieutbildningen har svårigheter med de centrala färdigheterna i modersmål och litteratur.** Analyserna i utvärderingen vittnar om att det finns studerande med ett svagt utgångsläge i början av gymnasieutbildningen som också presterar svagt i modersmålsprovet. Analyserna av hur eleverna presterat i modersmålsprovet visar att det är särskilt ytterligheterna – de svagaste och starkaste studerandena – som behåller sina resultatpositioner från slutet av årskurs 9 till modersmålsprovet. Men utgångsläget är inte deterministiskt: Även om resultatet i årskurs 9 till en del förutspår resultatet i modersmålsprovet, sker det också en hel del individuella positionsändringar från årskurs 9 till studenten.
2. **Synliggör och konkretisera på olika sätt den centrala tanken om progression i lärandet som finns inbakad i styrdokumentet för hela lärtigen ända från småbarnspedagogiken, genom den grundläggande utbildningen och vidare till andra stadiets utbildningar.** De blivande gymnasisternas utgångsläge hade ett starkt (om än inte deterministiskt) samband med resultatet i modersmålsprovet. Den senaste utvärderingen av lärresultat i svenska och litteratur i årskurs 9 våren 2019 visade att elevernas kunskaper och färdigheter är mycket ojämna i slutet av den grundläggande utbildningen. En del elever utvecklas rätt progressivt genom skolåren, medan andra av olika orsaker stagnerar i rätt svaga kunskaper. Det behövs brett samarbete mellan lärare som undervisar på olika stadier och olika årskurser och i olika ämnen för att utveckla elevernas läs- och skrivfärdigheter fokuserat och progressivt genom skolåren, så att de elever som inleder sina fortsatta studier efter årskurs 9 har en grund som bär genom studierna. Även om denna utvärdering fokuserade på gymnasieutbildningen är det skäl att lyfta fram yrkesutbildningen i detta sammanhang. Yrkesstuderandena har genomgående presterat svagare än gymnasieutbildningarna i de nationella utvärderingarna av lärresultat som genomförts i modersmål och litteratur i årskurs 9 under 2000-talet.
3. **Uppmuntra användningen av svenska i olika situationer och sammanhang både i skolan och på fritiden ända från de tidiga åren i barnets liv: Använd språk, läs, skriv och kommunicera.** Analyserna av bakgrundsvariablerna påvisade samband mellan ett starkare läsintresse och mer användning av svenska i olika situationer och sammanhang och ett starkare resultat i modersmålsprovet i studentexamen.

Källor

- Cohen, J. 1988.** Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences. Oxfordshire: Routledge.
- Harjunen, E., Marjanen, J. & Karlsson, J. 2019.** Äidinkielen pieni pitkittäisarviointi: Perusopetuksen päätöstä lukion päättöön. Tiivistelmät 4:2019. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Harjunen, E., Marjanen, J. & Karlsson, J. 2019.** Äidinkielen pieni pitkittäisarviointi 2014–2017: Perusopetuksen päätöstä lukion päättöön. Julkaisut 4:2019. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Harjunen, E. & Rautopuro, J. 2015.** Kielenkäytön ajattelua ja ajattelun kielentämistä. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2014: keskiössä kielentuntemus ja kirjoittaminen. Julkaisut 8:2015. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Hellgren, J. 2020a.** Betyg, gränser och trender i modersmålsprovets resultat. I: Forsskåhl, M., Lassus, J. Silén, B., Stolt, S. (red.) Modersmålsprovet i brännpunkten: Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hellgren, J. 2020b.** De underkända – vilka är de? I: Forsskåhl, M., Lassus, J. Silén, B., Stolt, S. (red.) Modersmålsprovet i brännpunkten: Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hellgren, J. 2011.** Modersmål och litteratur i årskurs 9. En utvärdering av inlärningsresultat i årskurs 9 våren 2010. Uppföljningsrapporter 2011: 1. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Hellgren, J. & Marjanen, J. 2020.** Svenska och litteratur i slutet av årskurs 9: Resultat av en utvärdering av lärresultat våren 2019. Publikationer 18:2020. Helsingfors: Nationella centret för utbildningsutvärdering.
- Kauppinen, M. & Marjanen, J. 2020.** Millaista on yhdeksäsluokkalaisten kielellinen osaaminen? Suomen kielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2019. Julkaisut 13:2020. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Kulju, P. Kauppinen, M., Hankala, M. Harjunen, E., Pentikäinen, J. & Routarinne, S. 2017.** Reviewing Finnish studies in writing in basic education: towards a pedagogy for diversity. In N. Pyyry, L. Tainio, L. R. Vesques, & M. Paananen (Eds.) Changing subjects, changing pedagogies: Diversities in school and education. Publications of the Finnish Research Association for Subject Didactics. Studies in Subject Didactics 13. Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura, 110–127.
- Leino, K. et al. 2019.** PISA18-ensituloksia: Suomi parhaiden joukossa. Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2019:40. Helsingfors: Undervisnings- och kulturministeriet. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161922>
- Leino, P. 2006.** Äidinkielen koe ja tekstitaidot. Virittäjä, 4, 590–598.

- Metsämuuronen, J. & Tuohilampi L. 2017.** Matemaattisen osaamisen piirteitä lukiokoulutuksen lopussa 2015. Julkaisut 3:2017. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Metsämuuronen J. 2017.** Oppia ikä kaikki – Matemaattinen osaaminen toisen asteen koulutuksen lopussa 2015. Julkaisut 1:2017. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Pentikäinen, J., Routarinne, S., Hankala, M., Harjunen, E., Kauppinen, M. & Kulju, P. 2017.** Oikeinkirjoituksesta monilukutaitoon: suomalainen kirjoittamisen opetus ennen ja nyt. Teoksessa V. Korhonen, J. Annala & P. Kulju (toim.) Kehittämisen palat, yhteisöjen salat: Näkökulmia koulutukseen ja kasvatukseen. Tampere: Tampereen yliopisto, 157–180.
- Silverström, S., Åkerlund, C. & Hellgren, J. 2021.** Svensk grundläggande utbildning – var står vi just nu? [Artikel under utgivning i en kommande publikation av Utbildningsstyrelsen]
- Silverström, C. et al. 2020.** Läget vid skolstarten. Kunskaper i modersmål och litteratur och i matematik i början av årskurs 1. Sammanfattningar 12:2020. Helsingfors: Nationella centret för utbildningsutvärdering.
- Silverström, C. & Rautopuro, J. 2015.** Språk och skrivande i årskurs 9: En utvärdering av lärresultat i modersmål och litteratur våren 2014. Publikationer 18:2015. Helsingfors: Nationella centret för utbildningsutvärdering.
- Stolt, S. 2020.** Utgångsläget för blivande gymnasister – en fråga om jämlikhet. I: Forsskåhl, M., Lassus, J. Silén, B., Stolt, S. (red.) Modersmålsprovet i brännpunkten: Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Studentexamensnämnden 2020 =** Vitsordsfördelningarna 2015–2017, Modersmålet, svenska. Hämtat 10.10.2020: <https://www.ylioppilastutkinto.fi/ext/stat/SS2017A2015T4002.pdf>
- Vargha, A. & Delaney, H. D. 2000.** A Critique and Improvement of the CL Common language Effect Size Statistics of McGraw and Wong. I: Journal of Educational and Behavioral Statistics 25 (2), 101–132.

denna lilla longitudinella utvärdering jämförs elevernas lärresultat i läroämnet modersmål och litteratur i slutet av årskurs 9 med deras resultat i modersmålsprovet i studentexamen ungefär tre år senare. Utvärderingen sträcker sig från våren 2014 till våren 2017. Denna publikation ger bl.a. svar på följande frågor:

- I vilken mån kan elevernas kunnande i slutet av årskurs 9 förutspå resultatet i modersmålsprovet i studentexamen ungefär tre år senare?
- Sker det förändringar och eventuella utjämnningar i kunskapsskillnaderna särskilt mellan flickor och pojkar från årskurs 9 till studentexamen?
- Kan utvecklingen från slutet av årskurs 9 till studentexamen förklaras med någon eller några bakgrundsvariabler (till exempel läsintrisse, språkbakgrund och vårdnadshavarnas utbildningsnivå)?

Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU) är en oberoende myndighet för utbildningsutvärdering. Centret genomför utvärderingar av utbildning samt av den verksamhet som bedrivs av dem som anordnar undervisning och utbildning. Utvärderingarna gäller allt från småbarnspedagogik till högskoleutbildning. Centret genomför också utvärderingar av lärresultat inom den grundläggande utbildningen och inom utbildningen på andra stadiet. Till NCU:s uppgifter hör även att stödja utbildningsanordnarna och högskolorna i frågor som gäller utvärdering och kvalitetshantering samt att utveckla utvärdering av utbildning.

ISBN 978-952-206-637-4 hft.
ISBN 978-952-206-638-1 pdf
ISSN 2669-817X (tryckt)
ISSN 2669-8811 (online)

Nationella centret för
utbildningsutvärdering
PB 28 (Mannerheimplatsen 1 A)
00101 Helsingfors
E-post: kirjaamo@karvi.fi
Telefonväxel 029 533 5500
Fax: 029 533 5510
karvi.fi/sv